

Katsaus

numero 5-6 1966

Reijo Wilenius

D. W. Fokkema

Matti Luoma

Pertti Hemäus

Matti Lempiäinen

Raimo Kanerva

Silmäyksiä

Pohjolan liiton
mahdollisuudesta

Kiinalainen humanismin kitiikki
Kulttuurivallankumouksen
taustaa

Kristinusko vai humanismi

Lehdistö ja keskustelu

Uusia fysikaalisia mietteitä

YK ja Suomen kulttuurivallan-
kumous

Filosofian nykytilanteesta

Minkä käyttöön kelpoinen?

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki 32, Laajasuontie 26 D 28, puhelin 47 66 22

Vuosittilais 6 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Katsauksen postisiirtotiliä 145421 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Kuusi numeroa vuodessa.

Kymmenes vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

POHJOLAN LIITON MAHDOLLISUUDESTA

Reijo Wilenius

Tähän maailmanaikaan, kun painetun sanan inflaatio saa yhä mahtavammat mittasuhteet, katselen yleensä välinpitämättömästi postin välittämää materiaalia. Niinpä joulun alla eräs moniste oli juuri putoamassa paperikoriin, kun kuitenkin päätin siihen syventyä. "Ma luin rivin, luin kaks/vereni tunsin kuumemmaks."

Kirjoitus oli päivätty Tampereella syyskuussa 1966, sen nimi oli 'Pohjolan ongelma' ja kirjoittaja minulle tuntematon toimittaja Olavi Vánttinen. Sain sen vaikutelman, että kirjoitusta on ollut laatimassa useampikin henkilö. Joka tapauksessa se edusti varsin laajaa asiantuntemusta ja esitti mahdollisuuden, jota kan-

nattaa monipuolisesti punnita. Ajatus on ehkä tällä hetkellä utopia, mutta se muuttuu – jos maailmankehitys jatkuu nykyiseen suuntaan – lähimmän kolmen vuosikymmenen kuluessa yhä realistisemmaksi.

Ajatus on Pohjolan, lähinnä Norjan, Ruotsin ja Suomen puolueettomuus- ja puolustusliiton mahdollisuus.

Sillä on pitkä esihistoria. Menemättä keskiajalle tai edes viime vuosisadalle saakka voidaan todeta, että sodan jälkeen esitti pohjoismaisen puolueettomuusliiton ajatuksen ehkä ensimmäisenä pääministeri Kekkonen vuonna 1952. En tiedä, mitä presidentti Kekkonen tästä asiasta nykyään ajattelee, mutta siitä riippumatta kannattaa tutustua mainitun kannanoton esihistoriaan ja sisältöön.

Kustaa Vilkun julkaisemassa Urho Kekkosen puhe- ja kirjoituskokoelmassa ”Maan puolesta” (Helsinki 1955) julkaisija selostaa kyseisen kirjoituksen syntyä seuraavasti:

”Kun Korean ja Indokiinan sotatapahtumien kiihtyessä syyskaudella 1951 puhuttiin yhä useammin kolmannen maailmansodan pikaisen puhkeamisen mahdollisuudesta, niin pääministeri Kekkonen esitti jo lokakuulla Tasavallan Presidentille aikomuksensa pitää sopivalla hetkellä radiopuheen rauhan säilyttämisestä ja rauhan asiasta yleensä katsottuna Suomen kannalta, mihin liittyisi viittaus pohjoismaiden puolueettomuusryhmittymän edullisuudesta Suomelle. Vasta 7. 1. 1952 Urho Kekkosen lähetti puheensa luonnoksen, joka tässä sellaisenaan julkaistaan, presidentti Paasikiven tutkittavaksi. Laajahko saatekirjelmä päättyi sanoihin: ”Toivon, että vaivaudut lukemaan luonnoksen, ja saan sen jälkeen tulla luoksesi asiasta keskustelemaan.” Keskustelu muutamaa päivää myöhemmin oli ollut erittäin myönteinen luonnoksessa esitettyjä ajatuksia kohtaan. – Kun Kekkosen oli 20. 1. pidettävä puhe Mynämäessä, hän päätti liittää esityksensä toiseksi osaksi taloudellisen katsauksen jälkeen. – Mutta väliin tuli äkillinen sairastuminen 13. 1. ja sitä seurannut sairaalahoito, joten puhe jäi pitämättä. Kuitenkin jo 22. 1. tekijä antoi puheen käsikirjoituksen Maakansan edustajalle. Lehti julkaisi ’puheen’ haastattelun luontoisena 23. 1. 1952.”

” ’Puheen’ sisältämä rauhallinen arviointi ja viittaus pohjoismaiden yhteiseen puolueettomuuteen nostatti tavattoman suuren kohun sekä koti- että ulkomailla. ’Puheen’ alkuosa on tähän asti osoittautunut paikkansa pitäväksi; pohjoismaiden puolueettomuusblokki ei sen sijaan ole vielä toteutunut, vaikka se laajoissa piireissä tunnustettaneenkin edulliseksi.” Kannattaa todeta, että ajatus sai Paasikiven siunauksen. Se ei siten voi olla ristiriidassa ’Paasikiven linjan’ kanssa.

Huomautus Pohjolan puolueettomuusliiton mahdollisuudesta esiintyy puheen loppupuolella, seuravassa muodossa:

”Kun tarkastellaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä ystävyys- ja avunantosopimusta, on lähdeittävä siitä, että se on sotilaallisten artiklainsa osalta alueellisesti rajoitettu. Suomen ja Neuvostoliiton välinen sotilaallinen yhteistyö tulee näet kysymykseen ainoastaan siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi. Maantieteellisistä seikoista johtuu, että tällainen hyökkäys ei käytännöllisesti katsoen voi tapahtua muualta kuin Suomeen rajoittuvan Skandinavian maan alueen kautta. Tästä näkökohdasta lähtien olisi loogillisena jatkona Suomen ja Neuvostoliiton väliselle avunantosopimukselle voinut ajatella skandinaavisten maiden puolueettomuusliittoa. Sen merkitys olisi ollut siinä, että teoreettinenkin hyökkäyksen uhka Neuvostoliittoa vastaan Suomen alueen kautta olisi poistunut. Kun Suomen politiikan peruspyrkimyksenä on turvata rauha maalle kaikissa olosuhteissa ja tämän tarkoituksen saavuttamiselle rauha pohjoismaissa on välttämätön edellytys, olisi Suomen yhteistyö nykyistä laajemmallakin pohjalla puolueettomien pohjoisten valtioiden kanssa käsitykseni mukaan mahdollinen ja tarpeellinenkin rauhan turvaamiseksi Pohjois-Euroopassa. Suomen erikoisaseman tässä yhteistyössä määritteli Neuvostoliiton kanssa solmittu ystävyys- ja avunantosopimus, joka edellyttää myös Suomen tietynlaista puolueettomuutta, kun se oikeuttaa Suomen pysymään suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella.”

Tässä esitettyyn puolueettomuusliiton ajatukseen sisältyy avunantosopimuksen voimassa pysyminen.

Mistä syystä sama ajatus on jälleen tullut aktuaaliseksi? Syitä on useita. Lähin syy lienee siinä, että Lapin ja Pohjoiskalotin strategiseen asemaan mahdollisessa idän ja lännen konfliktissa on jälleen kiinnitetty usealla taholla huomiota. Ruotsalainen eversti K. A. Holm (aikaisemmin pääesikunnan operatiivisen osasto I:n päällikkö, nyttemmin Norrbottenin rykmentin komentaja) teki julkiselle keskustelulle huomattavan palveluksen, kun hän helmikuussa 1966 Norrländska Socialdemokratenissa esitti monien hautomat ajatukset:

"Jos sota käydään (edellyttäen että se syttyy) perinteisin asein tai turvautumalla vain taktisiin ydinaseisiin, niin on ilmeistä, että Pohjoiskalotin strateginen merkitys on jatkuvasti ajankohtainen.

"Nykyään Pohjoiskalotin sotilaspoliittiselle asemalle antaa leimansa Suomen-Neuvostoliiton ystävyys- ja avunantosopimus samaten kuin se tosiasia, että läntiset naapurimme kuuluvat NATOon. Verrattuna ennen toisen maailmansodan puhkeamista vallinneeseen tilanteeseen tämä seikka todistaa, että suurvalloilla on Pohjoiskalottiin nähden olennaisesti tiukempia sitoumuksia. Nykytilanteen kärjistyminen saattaa aiheuttaa suurvaltojen joukkojen ryhmittymisen Pohjois-Norjaan ja Pohjois-Suomeen, tehtyjen sopimusten mukaisesti.

"Tehtäessä yhteenveto sotilasteknisistä ja -poliittisista näkökohdista ja otettaessa lisäksi huomioon alueen luonnonrikkauudet ja suuri taloudellinen merkitys, on täysin selvää, että Pohjoiskalottia on edelleen pidettävä strategisena avainalueena.

Mitä kauemmin karttaa katsoo, sitä ilmeisemmäksi tämä tosiasia käy. Siitä ollaan tietoisia myös Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon piirissä. Presidentti Kekkonen lausui Nuoren polven ulkopoliittisessa yhdistyksessä 29. 11. 1965: "Kun viime helmikuussa Moskovassa pitämässäni puheessa esitin käsitykseni siitä, että emme voi säilyttää puolueettomuuttamme, jos suursota puhkeaa Euroopassa, oli lähinnä mielestäni juuri Lapin vaaranalaisen asema." Tätä taustaa vasten on nähtävä ehdotus 'rauhan rajasta' pohjoisessa.

Toinen, hieman kaukaisempi syy, miksi puolueettomuusliittoa on jälleen alettu harkita, on NATO:n kehitys. Ranska on siitä jo käytännöllisesti katsoen irtautunut. Sopimuksen mukaan Norja pysyy sen jäsenenä ainakin vuoteen 1969. Mutta Norjassa on jo keskustelu alkanut muista vaihtoehdoista kuin sopimuksen jatkamisesta.

Ja vihdoinkin kolmas ja kaukaisin mutta ehkä vaikuttavin syy on yleisen maailmanpoliittisen asetelman vähittäinen muuttuminen. Ellei mitään yllättävää käännettä tapahdu, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain väliset jyrkät asenteet ovat jatkuvasti pehmenemässä, ja nämä suurvallat saattavat ennen pitkää suostua järjestelyihin, jotka poistavat pohjoisessa piilevän hankauskohdan. Voidaan ennustaa, että parin vuosikymmenen kuluessa ovat todelliset vastapelurit toisaalla Kiina, toisaalla Neuvostoliitto ja Yhdysvallat.

Entä vastasyitä, miksi puhe puolueettomuusliitosta ei olisi aktuaalista? Ennen muuta Neuvostoliiton johdon mahdolliset epäluulot, että kysymyksessä on operaatio, joka on ristiriidassa Neuvostoliiton olennaisten etujen kanssa Suomen suunnalla. Henkilökohtainen epäluuloni on, että Norja ja varsinkin Ruotsi edustavat varsin pitkälle eräässä negatiivisessa mielessä 'amerikkalaistanutta' elämänuotoa, joka liiton yhteisyydessä leviäisi vahvemmin myös Suomeen. Jo nyt me seuraamme monilla elämänoilla liian kuuliaisesti Ruotsin suurta esimerkkiä. Pohjoismaiden erilaisuus on varjeltava asia. Samoin on kanssakäymisemme venäläisten kanssa varjeltava ja kehitettävä asia.

Lopuksi haluan rekisteröidä – Vánttisen kirjoituksen pohjalta – puheenvuoroja Pohjolan liiton puolesta.

Vánttisen mukaan eräät korkeat norjalaiset sotilashenkilöt, kuten kenraalit Helset ja Lindbäck-Larsen, jälkimmäinen sotilasasiamiehenä Suomessa, ovat yksityisissä keskusteluissa tai lausunnoissa esittäneet harkittavaksi Suomen, Ruotsin ja Norjan puolueettomuus- ja puolustusliiton.

Tammikuussa 1962 kirjoitti silloinen pääministerin sihteeri, nykyinen osastopäällikkö Kalervo Siikala, melkoinen tämän maailman tuntija, Suomen Kuvalehdessä otsikolla "Fennoskandian puolueettomuus" mm. seuraavaa:

"Pohjoismaiden parlamentaarikot joutuvat maaliskuun alussa ottamaan kantaa sekä suuren sopimuksen luonnokseen että sen kautta koko pohjoismaisen yhteistyön tulevaisuuteen. . . . Perusasetelma on vuosikymmenen kuluessa muuttunut, sikäli, että Länsi-Saksan poliittinen, sotilaallinen ja taloudellinen nousu on saattanut Tanskan todennäköisesti pysyvästi saksalaisen vaikutuksen alaiseksi. Jos sensijaan ajatellaan Norjaa, Ruotsia ja Suomea, näyttäisivät ne edelleenkin muodostavan sellaisen erillisen helposti puolustettavan ja suurista sotateistä syrjässä olevan alueen, joka voitaisiin rauhoittaa mahdollisilta sotatoimilta ja jonka siviilipuolustus olisi tyydyttävästi järjestettävissä."

Samassa lehdessä 2. 1. 1965 eversti evp. V. K. Nihtilä tulee strategisessa tutkielmassaan samaan tulokseen:

"Kun yhteispohjoismainen aate on tehnyt edistysaskeleita varsin monilla aloilla, niin eri tahoilla on herätetty kysymys Pohjolan puolustusliitosta puolueettomuuden ja rauhan takaamiseksi Pohjolan alueella. Tässä tapauksessa Pohjolan maat itse takaisivat tasapainon myös sodan aikana, kun sen sijaan alussa käsitelty tasapaino on (suurvallat tasapainon ja turvallisuuden ylläpitäjinä Pohjolas- sa voimassaolevan sopimustilan vallitessa) vieraiden varassa ja takuu raukeaisi sodan alkaessa."

Tanskalainen Militaert Tidskrift on julkaissut Kööpenhaminassa joulukuussa 1965 järjestetyn seminaarin alustukset, jotka Tanskan, Ruotsin ja Norjan edustajat pitivät Pohjoismaiden turvallisuuspolitiikasta. Ruotsin ulkopoliittisen instituutin edustajan prof. Karl Birnbaumin alustuksesta luemme:

"Nykyinen ulkopoliittinen ryhmitys on täyttänyt tehtävänsä Pohjolassa. Olisiko ajateltavissa suurpolitiikassa sellaista kehitystä, jossa pohjoismaiden puolustusliitto nykyistä tehokkaammin voisi täyttää Pohjolan kansojen turvallisuuden tarpeen? Suurpolitiikan kaksikeskeinen asetelma on höllentymässä ja on mahdollista, että se johtaa monikeskeisen maailman syntyyn. . . . Sopii kysyä, eikö tällaisessa maailmassa pohjoismainen tai skandinaavinen puolustusliitto olisi suotavampi kuin Pohjolan tähänhetkinen asetelma? Olen taipuvainen vastaamaan tähän myöntävästi. Siinä muuttuvassa maailmassa, jossa nyt elämme, tulee pohjoismaisen puolustusliiton pysyä yhtenä mahdollisuutena. Jotta yhteenliittymä turvaisi alueellisen stabiilitietin Pohjolassa, se edellyttäisi Washingtonin ja Moskovan kohtalaista yksimielisyyttä tämän asetelman edusta."

Varovammin samaan suuntaan puhui dosentti Nils Örvik Norjan ulkopoliittisesta instituutista:

"Myös NATO:n puolella on tapahtunut huomattavia muutoksia kuten eurooppalaisten yhteisjärjestöjen sekä Saksan ja Ranskan voimistuminen. Viimeisin muutos on de Gaullen uusi asenne NATOon, jonka piirissä tämän vuoksi aiheutuu nähtävästi hajaannusta ja muutoksia. . . . Toinen Norjan asemaan vaikuttava tekijä on USA:n sitoumusten laajentuminen, jonka seuraamuksena Norjan tuki vähenee ja sen puolustus suhteellisesti heikkenee. Nämä seikat aiheuttavat uusien turvallisuusvaihtoehtojen harkintaa."

"Pohjoismainen puolustusyhteisö on saanut laajaa kannatusta. NATO sen sijaan tulee tuskin vuoden 1969 jälkeen nykyisessä muodossa jatkumaan. Vaihtoehtoja sen korvaamiseksi on väläytetty useitakin ja niistä ehkä löytyy käyttökelpoinen vaihtoehto pohjoismaisen puolustusliiton rinnalle."

Viimeksi on asiaa käsitellyt ruotsalainen sotilasiantuntija majuri Jan Wickbom Svensk Tidskriftissä tämän vuoden lopulla:

"Niin ikään puolueeton Pohjola, jonka puolueettomuuden takaisi riittävän vahva puolustuskyky, tuntuisi muodostavan Neuvostoliiton pohjoisille alueille ainakin yhtä hyvän suojan kuin Suomen kanssa solmittu pakti. . . . Nykyisen poliittisen ryhmittymän realistiseksi vaihtoehdoksi näyttää tarjoutuvan Pohjolan puolustusliitto. . . . Mutta mikäli halutaan, että Pohjolan puolustusliitto ottaa vas-

tatakseen Pohjolan turvallisuudesta 1969, tätä liittoa on ryhdyttävä valmistelemaan jo nyt.”

Ja siunatuksi lopuksi vielä kuuluisan brittiläisen sotilaspoliittisen asiantuntijan Liddel Hartin lausunto Svenska Dagbladetille elokuussa 1963:

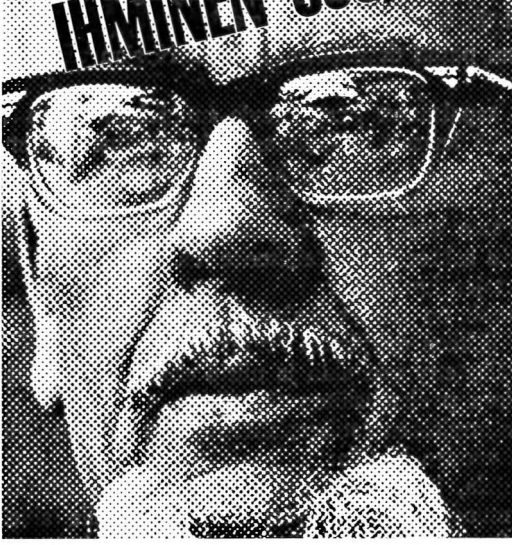
”En ole varma siitä, että Norjan jäsenyys NATOssa on eduksi. Voi hyvinkin olla niin, että parhaimman stabiilitietin pohjoisessa niin itään kuin länteen takaisi pohjoismainen liittoutuma, missä olisivat mukana Norja, Ruotsi ja Suomi, koska näillä mailla on yhteisesti tarpeeksi suuri puolustussyvyys ja joukkoja, joilla on mahdollisuus puolustaa tätä aluetta.”

En halua esiintyä sen paremmin sotilas- kuin ulkopoliittisena asiantuntijana. Sellaisiahan ei meiltä puutu. Mutta mitä enemmän esitettyjä perusteluja Pohjolan liiton puolesta tarkastelee, sitä vakuuttavammilta ne tuntuvat. Kenties asia ei toteudu kolmen vaan kolmen kymmenen vuoden kuluttua. Kuitenkin aika eli maailmankehitys näyttää työskentelevän sen hyväksi. Keskusteluun liitosta lienee Suomessa lähdeittävä siltä pohjalta, että liittosuhteen alettua avunanto-sopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä säilyy voimassa. Sikäli kuin Neuvostoliiton luottamus puolueettomuusliiton puolueettomuuteen vahvistuu, avunanto-sopimus menettää merkitystään.

Olisiko tässä päämäärättömäksi sanotulle nuorisolle eräs uusi päämäärä?

ARVO TURTIAINEN TAMMI

IHMINEN 503/42

ARVO
TURTIAINEN
IHMINEN
503/42

Vankilapäiväkirja jatkosodan
ajalta — hätkähdyttävän todis-
tusvoimainen ajandokumentti
olosuhteista, joista on vaiettu

Nid. 16,—, kangask. 19,50

tammi

KIINALAINEN HUMANISMIN KRITIIKKI

Kulttuurivalankumouksen taustaa

'Sadan kukkasen' vapaamielisessä vaiheessa Kiinan kirjalliset kapinalliset etsivät esikuvansa Kiinan ulkopuolelta. He ymmärsivät liberalisoinnin edellyttävän, että sen tuli saavuttaa Kiina kommunististen maiden eikä läntisen maailman kautta. Siksi monet kiinalaiset kirjailijat tutkivat neuvostokirjallisuutta ja ilmaisivat avoimesti ihailunsa niitä neuvostokirjailijoita kohtaan, jotka olivat esittäneet epäortodoksisia näkemyksiä. Nämä kiinalaiset kirjailijat, jotka myöhemmin leimattiin 'oikeistolaisiksi', ihailivat mm. Ehrenburgia, Galina Nikolajevaa, Oveshkinia ja Simonovia.

Useat vapaamieliset kiinalaiset kirjailijat ottivat silloin neuvostokirjailijoiden tapaan eräitä venäläisiä klassikkoja kirjallisiksi esikuvikseen. Kun vuonna 1956 Kiinassa vietettiin Dostojevskin kuoleman 75-vuotisjuhlaa, muuan kiinalainen kriitikko puhui Dostojevskin 'humanismista' (jen-tao-chu-i). Feng Hsüeh-feng ylisti vanhan venäläisen kirjallisuuden humanistista henkeä ja arvosteli kiinalaisen nykykirjallisuuden epätotuudellisuutta. Toinen 'oikeistolainen', Hsiao Ch'ien, kannatti eräässä esseessään Tshohovin ja I. A. Buninin tyyliä.

Näiden epäsovinnainten kiinalaisten kirjailijoiden asenne klassilliseen venäläiseen realismiin oli ristiriidassa Kiinan kommunistisen puolueen johdon käsityksen kanssa. Siitä lähtien, kun 'oikeistolaisten' vastainen kampanja alkoi vuonna 1957, Kiinan johtajat ovat korostaneet vallankumouksen keskeytymätöntä luonnetta, yksilön täydellistä alistumista kansallisiin päämääriin ja 'massojen' merkitystä historiaa luovana voimana. He ovat painottaneet luokkataistelun periaatetta sekä sitä, että ainoa oikea näkökanta ihmiseen on nähdä hänet 'konkreettisuudessaan', so. pelkästään sosiaalisen ryhmän osana ja historiallisen välttämättömyyden tuotteena.

Tämä opinkappale oli vieras 1800-luvun suurille venäläisille kirjailijoille. He kuvasivat ihmisen yksilöllistä elämää ja yksilön osaa historiassa. He kiistivät, että yksityinen ihminen on pelkkä pelinappula historiassa. He ilmaisivat hänen vapauden ja onnen vaatimuksensa ja traagisen yksinäisyytensä kuoleman edessä.

Eipä ollut ihme, että Kiinan puolueen puhdasoppiset johtajat näkivät vain yhden keinon marxismi-leninismien puhtauden pelastamiseksi: oli torjuttava niin hyvin venäläisen kirjallisuuden klassikot kuin osittain nykyinen neuvostokirjalli-

suus, jota inspiroi monella tavalla 1800-luvun perinne. Oli torjuttava niissä ilmevä elämäkatsomus, jota alettiin kutsua yleisnimellä 'humanismi'.

Shao Ch'üan-lin, eräs oikeistolaisvastaisen kampanjan päätekijä vuonna 1957, oli nyt myös ensimmäisiä, jotka kirjoittivat humanismin käsitteen jyrkästi torjuvia artikkeleita. Hän aloitti tämän kritiikissä, joka oli suunnattu erästä Ilja Ehrenburgia ja Romain Rollandia ihailevaa kirjailijaa vastaan. Tämä antoi humanismin vastaiselle liikkeelle samalla länsimaiden vastaisen leiman. Valitessaan Ilja Ehrenburgin ihailijan hyökkäyksen kohteeksi Kiinan kulttuuripolitiikan johtajat lisäksi osoittivat haluavansa torjua neuvostokirjallisuuden uudet suuntaukset.

Vuosi 1958, jolloin aloitettiin Pitkä Harppaus Eteenpäin ja kansankommuunit, oli myös harrastelijamaisen kirjallisuuden alkamisen ja ammattikirjailijoiden vastaisten hyökkäysten vuosi. Kiinan johtajat vaativat sotilaallista valppautta niin ulko- kuin sisäpolitiikassa ja pilkkasivat uusia neuvostoliittolaisia sotaromaaneja, esim. Baklanovin Jalansijaa, koska ne propagoivat humanismia, porvarillista passifismia ja "ihmiskunnan rakastamista". Kiinalaiset kritikoivat myös Tolstoita juhluvuonna, jolloin hänen kuolemastaan oli kulunut 50 vuotta, koska Tolstoi ei ollut koskaan luopunut "paternalistisen pikkutuottajan" näkökannasta. Heidän mukaansa Tolstoi oli arvostellut kapitalistista järjestelmää vain rakentaakseen vapaiden ja tasa-arvoisten pientilallisten yhteiskunnan. Kristillisen uskonsa vuoksi Tolstoita oli pidettävä typeränä tilanomistajana, tyhjänpäiväisenä, hysteerisenä ja sentimentaalisena persoonana, joka oli kieltänyt pahan vastustamisen ja saarnannut "maailman halpamaisimpiin kuuluvaa asiaa", nimittäin uskontoa. Eräs kriitikko sanoi uskovansa, että Kiinassa on vielä ryhmä, joka äänekkäästi ylistää Tolstoita "suureksi humanistiksi" ja levittää hänen oppiaan omastatunnosta ja ihmisrakkaudesta.

Kiinan johtajat pitivät ilmeisesti Tolstoin ihailua tuhoisana taistelevalle kommunistiselle hengelle. He pelkäsivät, että Tolstoin ajatukset voisivat taivuttaa mieliä venäläiseen näkemykseen rauhanomaisesta rinnakkainelosta. Tolstoin, Baklanovin ja yleensä humanismin torjuminen perustui ideologisiin ja poliittisiin näkökohtiin. ('Humanismi' julistettiin sitten Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen ohjelmassa v. 1961 erääksi kommunistisen yhteiskunnan pääpiirteeksi.)

Kun Suuri Harppaus Eteenpäin epäonnistui, seurasi myös ideologisella rintamalla hiljaiseloa. Mutta lippu nostettiin jälleen vuoden 1963 puolivälissä, ja hyökkäyksen kohteina olivat suunnilleen samat asiat kuin aikaisemmin.

Tätä hyökkäyksen jatkuvuutta on selitetty seuraavalla tavalla. Toisin kuin monet eurooppalaiset eivät kiinalaiset pidä humanismia kulttuurinsa kukkana. Tosiasiassa vastaava kiinalainen sana **jen-tao-chu-i** on saanut negatiivisen sävyn, koska se on samastettu tiettyjen Konfutsen opin puolien kanssa. Lisäksi tämä sana kirjallisuudessa yleensä viittaa johonkin eurooppalaiseen ilmiöön. 'Humanismi' voidaan siten pitää osittain kiinalaiselle vieraana käsitteenä.

Toiseksi heidän kantaansa on vaikuttanut marxismi-leninisin kiinalainen tulkinta, joka kiinnittää päähuomion 'ristiriitoihin' ja 'taisteluun'. Ja vihdoin vaikuttaa hyökkäysten uusiutumiseen se, että käytettävissä on rajattomat määrät mahdollisia uhreja. Periaatteessa kuka tahansa kirjailija tai kirjallisuuskriitikko voidaan valita seuraavaksi kohteeksi. Vieläpä Chao Shu-li, Kiinan suosituimpia kirjailijoita, jota ylistettiin taivaisiin saakka kansantasavallan ensimmäisen vuosikymmenen aikana, ei ole ollut mikään poikkeus. Kiinan kommunistit eivät vastusta kuuluisuutta sellaisenaan, vaan kuuluisuutta siinä tapauksessa, että siitä uhkaa tulla puolueen päälinjasta riippumattoman kriittillisen ajattelun lähde.

Onkin luonnollista, että johtavissa kirjallisissa asemissa olevat henkilöt, joilla on takanaan kunniakas ura kiinalaisen kommunismin palveluksessa, joskus saattavat esittää puhdasoppisuudesta hieman poikkeavia ajatuksia. Siten he pyrkivät ehkä ohjaamaan kulttuurielämää terveempään suuntaan. Shao Ch'üan-lin näyttää kuuluvan tähän luokkaan. Toiset taas, kuten esim. historioitsija Wu Han ja filosofit Feng Yu-lan ja Feng Ting, joutuivat kritiikin kohteiksi, koska he eivät kyllin nopeasti omaksuneet vuosina 1958–1963 puoluejohdon uusia näkemyksiä. Eräät saattoivat todella tuntea sympatiaa venäläistä 'revisionismia' kohtaan.

Hyökkäyksen filosofi Feng Tingiä vastaan aloitti kaksi Punalipussa 23. 9. 1964 julkaistua kirjettä. Kahden kuukauden kuluttua sama lehti julkaisi Lu Fengin laajan arvostelun Feng Tingin ajatuksista. Arvostelu kohdistui Feng Tingin teoksiin 'Kommunistinen elämänkäsitys' (1956), 'Arkipäivän totuus' (1955) ja 'Työväenluokan historiallinen tehtävä' (1953). Näistä oli otettu lukuisia uusia painoksia, yhteensä yli puolitoista miljoonaa kappaletta, ja ne olivat tehneet Feng Tingistä tunnetun ja arvostetun hahmon ideologisen teorian alalla. Hän oli uskaltanut käsitellä myös sellaisia kysymyksiä kuin: mitä on onni, mikä on elämän tarkoitus, mikä on ihmistoiminnan liikuttava voima. Ja miksi on oikeistolaisten uudelleen kasvattaminen niin pitkäkallinen ja useasti epäonnistunut prosessi?

Feng Tingin näkemyksen mukaan yhteiskunnallinen historia on kaikkien ihmisten onneen pyrkimisen historiaa. Onnesta hän sanoi 'Kommunistisessa elämänkäsityksessä': "Tavallisessa elämässä onni merkitsee rauhaa eikä sotaa, hyvää ruokaa ja kunnollista vaatetusta, tilavaa ja siistiä kotia, rakkautta ja sopusointua miehen ja vaimon, lasten ja vanhempien kesken. Tästä ei ole epäilystä, ja tähän me kaikki pyrimme."

Hänen arvostelijansa T'uan Yen-shih kiisti jyrkästi, että tällainen pyrkimys onneen olisi elämän tarkoitus: "Proletaarit katsovat, että elämän korkein tarkoitus on palvella kansan enemmistöä Kiinassa ja maailmassa sekä taistella kommunistin täydellisen voiton puolesta Kiinassa ja koko maailmassa." Samoin kuin pahamaineinen revisionisti Pa Jen, joka 'paljastettiin' vuonna 1960, Feng Ting piti ravinnon ja suojan tarvetta eräänä ihmistoiminnan päämotiivina. Hän kirjoitti teoksessaan 'Arkipäivän totuus', että "suojellakseen ja ylläpitääkseen elämäänsä ihmisen tulee muiden korkeampien eläinten tapaan hankkia ja turvata itselleen hyödyllisiä asioita ja torjua ja välttää vahingollisia asioita." Lu Feng, joka siteeraa tämän lausuman, katsoo, että se ei millään tavalla selitä vallankumouksen marittyyrien yleviä tekoja.

Lyhyesti sanoen Feng Ting perusti eräässä mielessä näkemyksensä yleisinhimillisiin ominaisuuksiin ja näytti kannattavan ajatusta, että tietyt ihmisluonnon piirteet ylittävät luokkarajat. Siksi Lu Feng piti häntä syyllisenä niinsanotun "ihmisluonnon teorian" (jen-hsing lun) ja humanismin puolustamiseen. Lisäksi Feng Ting oli erehtynyt kannattamaan "rauhanomaista rinnakkaineloa" ja "sosialismin toteuttamista rauhanomaisin keinoin". Lu Fengin mukaan Feng Ting lisäksi kannatti "sitä modernin revisionismin mielettömyyttä, että henkilökulttia on vastustettava". Feng Ting, vuodesta 1958 marxilaisen filosofian professori Pekingin yliopistossa, toimi myös Kiinan-Neuvostoliiton Ystävyyssseuran aktiivisena jäsenenä.

Toinen kuvaava tapaus on kuuluisan kirjallisuusteoreetikon Shao Ch'üan-linin kohtalo. Hän vastusti sitä todellisuuden kaunistelua, joka oli puolueen kirjallinen periaate huolimatta Suuren Harppauksen epäonnistumisesta. Hänellä oli todellisuuskäsitys, joka ei ollut sopusoinnussa puolueen poliittisen ohjelman kanssa.

Shao nousi tavallaan kapinaan tiettyjä oppeja vastaan, joita hän itse kirjailijaliiton varapuheenjohtajana ja sen puoluekomiten sihteerinä oli ollut muodostamassa. Vuonna 1958 hän oli ollut määrittelemässä puolueen humanismin vastaista politiikkaa. Myöhemmin hän vielä epäili ilmaisun 'sosialistinen humanismi' käyttöä, koska modernit revisionistit käyttivät sitä "peittäääkseen tuomittavat tavoitteensa".

Kuitenkin vuoden 1964 lopulla Shao Ch'üan-linia syytettiin "porvarillisen humanismin" puolustamisesta. Hän näyttää myös muuttaneen kantaansa revisionismin vaarallisuudesta. Monta vuotta hän hyökkäsi jokaista revisionismin ilmaisuja vastaan, mutta vuonna 1962 hänen kerrotaan selittäneen, että revisionismin pelko oli mennyt liian pitkälle, koska se johti siihen, että vältettiin ihmisen sisäisen elämän pimeyden ja sisäisten taistelujen kuvaamista. Monta vuotta Shao oli ajanut ehdotonta puolueen tahtoon alistumista, mutta nyt hän selitti ihailevansa Chao Shu-lita, jonka teos "Kokeen edessä" 'oli saanut negatiivisen arvostelun, koska – Shaon mukaan – "sellaisissa olosuhteissa kirjailijoiden täytyy seistä tuulta vastassa".

Täytyy ihmetellä, mikä sai Shaon nousemaan kapinaan. Oliko tämä Ehrenburgin kaltainen kääntymys, järjen ja itsetunnon herääminen vuosikymmeniä kestäneen puolueuskollisuuden jälkeen?

Kritiikin aalto Shaon käsityksiä vastaan alkoi syyskuussa 1964. Häntä syytettiin "realismin tehostamisen" vaatimuksesta, Dostojevskin, Tšehovin ja Tolstoin ihailusta ja häntä vastaan esitettiin hänen periaatteensa "nähdä suurta pienessä, maailma riisinjyväsessä". Tämä lausuma aiheutti sen, että hänet rinnastettiin Hu Fengin kanssa, joka vangittiin vuonna 1955 syytettynä vastavallankumouksellisesta toiminnasta. Hu Feng oli myös kannattanut kirjoittamista "tavallisista asioista", "maailman näkemistä hiekansirussa". Monet muut kirjailijat joutuivat saman hyökkäyksen aallon kohteeksi.

Vastaava hyökkäys filmituotannon puhdistamiseksi alkoi vuonna 1965 ja johti mm. kulttuuriministeri Mao Tunin ja varakulttuuriministeri Hsia Yenin erottamiseen. Varsinkin kolme elokuvaa ('Chiangnan pohjoisessa', 'Linin kauppa' ja 'Varhaiskevät helmikuussa') syytettiin humanismin ja porvarillisen ihmisluonnon teorian propagoimisesta. Muita teemoja puolueen hyökkäyksessä oli pasifismin, modernin revisionismin, fatalismin ja pessimismin ilmaiseminen sekä porvarillisen rakkauden ja onnen kuvaaminen. Ho Ch'i-fangin filmiin 'Varhaiskevät helmikuussa' kohdistama kritiikki on erityisen mielenkiintoinen, koska Hon mukaan filmin sankarin porvarillinen humanismi liittyy Tolstoin ajatteluun.

On ilmeistä, että kiinalaiset käyttävät termiä 'humanismi' varsin monista ja erilaisista ilmiöistä. Tolstoin etiikka yhtä hyvin kuin Erasmus Rotterdamilaisen humanismi, 'ihmissuvun rakastaminen' ja teoria yleisestä luokkarajat ylittävästä ihmisluonnosta kuuluvat kaikki tämän yhteisen nimittäjän **jen-tao-chu-i** alle.

Euroopan kulttuurihistoriassa realismi ja humanismi ovat usein liittyneet toisiinsa, eikä ole sattuma että 'humanisti' Shao Ch'üan-lin puhui myös realismin tehostamisesta. Vuosien 1964–65 suurten kerettiläisten yhteinen piirre oli, että he eivät halunneet sivuuttaa niitä todellisuuden puolia, jotka puhdasoppisen käsityksen mukaan piti jättää näkemättä. Heidän realisminsa ilmeni inhimillisen kokemuksen arvostamisessa ja inhimillisten tarpeiden ymmärtämisessä.

Klaus Mehnert arvelee, että termi 'humanismi' tarkoittaa yleensä irtautumista dogmaattisuudesta ja puoluekurin kahleista. Kerettiläiset, joita syytettiin humanismista, kieltäytyivät seuraamasta puolueen kantaa, jonka mukaan ihminen on nähtävä pelkästään historiallisen kehityksen tuotteena. Ja kaikki he kiinnittivät huomiota ihmisen kärsimyksiin sosiaalisessa vallankumouksessa.

Humanismin ja luokkarajat ylittävän ihmisluonnon teorian vastaisen kampanjan poliittinen tarkoitus käy ilmeiseksi, kun näemme sen eurooppalaisten kommunistien sosialistista humanismia koskevan keskustelun taustaa vasten. Edmund Demaitre liittii aivan oikein uuden kommunistisen mielenkiinnon humanismia kohtaan rauhanomaisen rinnakkainelolon poliittiseen ohjelmaan. On syytä nähdä kiinalaisessa antihumanismissa eräs puoli Pekingin yleistä kritiikkiä Neuvostoliiton rauhanomaisen rinnakkainelolon käsitettä vastaan.

Kirjoitus on ilmestynyt nimellä 'Chinese Criticism of Humanism' julkaisussa *The China Quarterly* (no. 26, April-June 1966, ss. 68–81). Suomennos on lyhennelmä.

KRISTINUSKO VAI HUMANISMI

Matti Luoma

Kuopiossa pidettiin viime marraskuulla Työväenopistojen liiton vuotuisia valtakunnallisia luento- ja neuvottelupäiviä. Läsnä oli yli 400-päinen joukko aikuiskasvatusväkeä. Näiden päivien keskeisenä teemana oli tänä vuonna: Hyvinvointivaltiomme henkinen perusta. Aihetta valaistiin mm. kansallisuus- ja kansainvälisyysideologian sekä modernin taiteen näkökulmasta.

Päivät huipentuivat maailmankatsomukselliseen dialogiin joka oli otsikoitu: Kristinuskon ja/vai humanismi. Tätä aihetta tarkasteli ensin Kuopion piispa Olavi Kares. Hän ei päätenyt vastaamaan esitettyyn katsomukselliseen haasteeseen joko-tahi kristinuskon puolesta. Kuulijoita johdateltiin piispan omaan näkemykseen asiasta jota hän kutsui "kristilliseksi humanismiksi" ja "Kristus-humanismiksi". Sen ytimenä oli ajatus että kristinuskossa on paljon humanismia ja että humanismi kestää vain jos sen ytimenä on Kristus.

Toinen puheenvuoro tästä aiheesta oli se mikä nyt seuraa. Olin tullut valituksi tähän tehtävään kai lähinnä siksi, että olen julkisuudessa esitellyt sitä aikamme henkisessä elämässä vaikuttavaa suuntaa, jota lähinnä voi kutsua nimellä: Moderni kansainvälinen sekulaari humanismi (esim. Luotain 2/66).

Pidän oireellisenä että hyvinvointivaltiomme henkistä perustaa koskeva tarkastelu on otsikoitu: Kristinuskon ja/vai humanismi. Se ilmaisee että yhä selvemmin julkisestikin tiedostetaan että mainittua perustaa ei enää etsitä laajemmin yksin kristinuskosta, että rohjetaan julkisestikin kurkottaa positiivista etsittäessä muualle ja nimenomaan humanismiin.

Mikä sitten on tämä humanismi? Minä kysyn: mitä on kristinuskko? Molemmat ovat käsitteinä ja historiallisina mahteina mitä epämääräisimmät, ei vain humanismi, myös kristinuskko. Muutama sana ensin kristinuskosta.

Mitä on kristinuskko? Tästä kysymyksestähän ollaan eri mieltä ja kiistellään yhä, kirkon ja kristittyjen omassakin piirissä. Luulisi asian selvinneen 2000 vuoden aikana. Päinvastoin, kirkkoja, ryhmiä, lahkoja, suuntia on legio ja lukuisat niistä väittävät olevansa "se ainoa oikea". Kristuksen ruumis ei suinkaan ole yksi, vaan jaettu, jopa pirstottu. Kirkon historia osoittaa että Jeesus opetti yhtä, Paavali jo melkoisen toista, alkuseurakunta yhdenlaisia oppeja, nuori Rooman kirkko ja melko toisenlaisia oppeja jne.

Kristinuskon nimessä sen pyhiin kirjoihin vedoten on sanottu, väitetty, julistettu ja tehty niin paljon ja niin monenlaista – ja esitetään ja tehdään yhä – että tässä viidakossa eksyy viisainkin. Ja kun ryhdytään puhumaan siitä mikä on oleellista kristinuskossa, siirrytään puhumaan kieltä jonka tajuaa vain johonkin uskonsuuntaan vihkiytynyt uskova tai ammattiteologi, jos hekään.

Mitä sitten on humanismi? Tämän käsitteen vaiheilla esiintyy myös paljon hämää ja ristiriitaista ja eritoten siitä, mitä mainittu moderni kansainvälinen humanismi on ajassamme vaikuttavana henkisenä voimana. Viimemainittu johdattaa lähinnä siitä ettei sitä vielä esiinny meillä Suomessa lainkaan virallisesti järjestäytyneenä ryhmänä ja että se tämän vuoksi sekotetaan humanismin aikaisempiin historiallisiin muotoihin.

Humanismi-sana tuo ensisijaisesti mieleen kolme historiallista ilmiötä: antiikin kreikkalaisen humanismin, renessanssin antiikin 'löytämiseen' liittyneen humanismin ja saksalaisen idealismin ns. uushumanismin. Kaikki nämä ovat humanismia ja niille ovat tietyt peruspiirteet yhteisiä filosofisina eli katsomuksellisinä premisseinä. Kaikki ne kuuluvat kuitenkin peruuttamattomasti menneisyyteen, eivät enää voi uudistua ja vaikuttaa ajassa henkisinä voimina. Kokonaan harhautavaa on tässä yhteydessä liittää humanismi kielten, kirjallisuuden, historian jne. opiskeluun eli humanistisiin aineisiin.

Moderni kansainvälinen humanismi on moninaisesti ajassamme vaikuttava voima. Sen juuret ovat vain välillisesti antiikissa ja näin vaikka konfutselaisessa ajattelussa asti. Se ei tunne mitään luonnontieteellisen ja humanistisen ajattelun tai näkemyksen välistä 'kahden kulttuurin' eroa. Se on oleellisesti valistuskaudella itsetietoiseksi puhjennut, kristinuskosta selvästi poikkeava hengensuunta, jota ei ole helppo nähdä oikein ilman riittäviä aatehistoriallisia perspektiivejä.

Länsimaisen kulttuurin henkinen perusta hahmottui lähes lopulliseen muotoonsa ajanlaskumme 4. ja 5. vuosisadalla, hajoavan keisarillisen Rooman kristillisen kirkon vakiinnuttaessa oppinsa. Kristinuskko oli tuolloin läpikäynyt moninaisen muutosprosessin. Siihen oli vanhatestamentillisten, jeesukselaisten, paavalilaisten ja kirkkoisällisten aineiden ohella tarttunut vaikutteita kreikkalaisuudesta, eritoten Platonin ja Aristoteleen ajattelusta, stoalaisuudesta sekä idän synkretistisistä mysteriouskonnoista. Se oli oleellisesti itsekin muuttunut hellenistiseksi mysteriouskonnoksi.

Vuosituhatien ajan kristilliset opit, menot, kirkkolaitos ja papisto pysyivät peruspiirteiltään muuttumattomina. Kirkko oli kulttuurin ylin valti, johdatteli ja sävyttävä. Tällaisena sillä oli ainutlaatuinen mahdollisuus muuttaa maailman näkemystensä mukaiseksi. Paljon muuttuikin, paljon kirkko – tai kirkot saivat

aikaan. Mutta muutokset olivat lähinnä ulkonaisia, muotoa, perinnettä, lainsäädöstä, erioikeuksia, pelkoa ja kunnioitusta. Sisäinen eli ihmisen moraalinen uudistuminen jäi tapahtumatta. Sodät, aviorikokset, kateus, ahneus ym. 'kuolemansynnit' eivät kadonneet, vaan kukoistivat vuosisatoja kaikkein pyhimmän kirkon omassakin piirissä.

Uskonpuhdistus oli ensimmäinen suuri vastalause kirkon omassa piirissä sen ehdotonta auktoriteettia – ja sen epäkristillisyyttä vastaan. Kirkon ylivalalta tattu terä, eikä se ole sen koommin mahtiaan saanut takaisin – päinvastoin – ja sen yhteys oli samoin peruuttamattomasti – siltä näyttää ekumeenisuudesta huolimatta – kadonnut. Mutta ns. uuden ajan kynnyksellä nousi esiin muitakin mahteja ja nimenomaan länsimaisen kulttuurin ei-kristillisestä periferiasta, renesanssi taiteineen – taide on aina edelläkävijä – tämän liikkeen ensimmäisenä voimallisena aaltona.

Aluksi kirkollisen ylivaltiaan asemaa oli uhkarohkea uhmata ja kirkko pystyi ankariin vastavetoihin. Protestanttinen puhdistusliike jäykistyi nopeasti yhtä klerikaaliseksi ja dogmaattiseksi kummajaiseksi kuin katolinen kolleegansa ja kilpaveljensä. Uusia ei-kristillisiä voimia ei kuitenkaan käynyt tukahduttaminen. Valistuksen 'filosofisella' 18. vuosisadalla ne löivät itsensä lopullisesti läpi, tiedostaen selvästi olevansa uusi ja yhtenäinen ja positiivinen henkinen mahti.

Mainitun uuden ja positiivisen mahdin ensi aalto oli siis se, mikä lähinnä liittyy ilmiöön renesanssi. Sen toista ja rinnakkaista purkaumaa edustaa uuden luonnontieteen synty: Kopernikus, Kepler, Galilei, Newton. Valistuksessa nämä eri voimat yhtyivät, kokevat olevansa uutta luonnon ja ihmisyyden sanomaa ja asettuvat myös avoimesti uhmaamaan kulttuurin kentän siihenastista ylivaltiasta: Voltaire ja "écrasez l'infame".

Valistuksesta esiintyy yleisessä tietoisuudessa varsin harhauttavan yksipuolinen näkemys jonkinlaisena 'pelkän järjen' aikakautena. Valistuksella oli kuitenkin sekä apollininen että dionyysinen puolensa, sekä rationaalisen kirkas ja selkeä tieteellisyyden että emotionaalisen kuohuva esi-romanttinen aineksensa. Jos ensyklopedistit edustavat parhaiten edellistä, edustaa Rousseau vastaavasti jälkimmäistä. Valistuksen taide oli kyllä voittopuolisen ohutta ja apollonista. Mutta ilman dionyysista uskoa itseensä tähän liittyvine "räjähdysaineineen" se ei olisi voinut johtaa esim. Amerikan yhdysvaltojen muotoutumiseen ja Ranskan vallankumoukseen, välittömiin poliittisiin seuralaisiinsa.

Valistuksessa itsensä tiedostanut uusi positiivinen kulttuuri on nähtävissä parhaiten asettamalla se peruspiirteiltään vastakkain kristinuskon kanssa. Nämä perusvastaisuudet ilmaisevat samalla sen 'taistelulinjan' millä oleellinen aatetaistelu länsimaisen ihmisen sydämessä seuraavien parin vuosisadan aikana käytiin. Valistus koki omat premissinsä ensisijaisesti todella omiksi premisseikseen, eikä protestiksi tai kritiikiksi, miksi kirkko ne kyllä varhain leimasi.

Valistus asetti ensin kristillistä ilmoitusperäistä auktoriteettiuskoa vastaan oman kriittillisen luottamuksensa ihmisen järkeen ja aisteihin. Tähän liittyen se asetti jumalallista kaikkivallan ja kaitselmuksen olettamusta vastaan oman oletamuksensa ihmisen kyvyistä ja taidoista selvitä itse kaikista kokemistaan elämän haasteista ja ongelmista. Kristillinen kosmologia taivaineen ja helvetteineen, olevaisen jakamisinen tuon- ja tämänpuoleisiin sai väistyä tieteellisen näkemyksen tieltä yhteen yhtenäiseen tämänpuoliseen monistis-naturalistiseen maailmaan.

Ehkä vieläkin jyrkemmät ovat vastakkaisuudet ihmis- ja historiakäsityksen kohdalla. Kristillisen opin ihmisen perisyntisyydestä ja kelvottomuudesta valistus korvasi uskolla ihmisen lähes rajattomiin mahdollisuuksiin moraalisellakin alalla eli perihyvytyteen, Rousseau tämän idean pääprofeettana. Kristillisen uskon historian peruuttamattomasta kertakaikkisuudesta maailman luomisineen ja vii-

meisten aikojen eskatologioineen se korvasi näkemyksellään tapahtumien päättymättömystä jatkumisesta ja nimenomaan yhä korkeamman henkisyyden – edistyksen – suuntaan.

Amerikkalaisen aatehistorioitsija Crane Brintonin mukaan länsimainen ihminen on viimeiset parisataa vuotta päätenyt kulkemaan henkistä vaellustaan lähinnä näitä kahta pääsuuntaa – perinnäisen kristinuskaisuuden ja valistusperäisen humanismin. Tämä kaksinaisuus oli aluksi vähäinen, heikosti tiedostettu ja vaarallinen tiedostaa – ainakin humanistiselta osaltaan. Nyt näyttää siltä että tuo kaksinaisuus on myös varsin vähäinen tai vähenemässä mutta – päinvastaiseen suuntaan. Valtaosa länsimaita on tänä aikana siirtynyt miltei huomaamattaan sekulaariin 'vastaleiriin'.

Kristinusko ja valistushumanismi ovat pari vuosisataa kulkeneet rinnan toisiinsa vaikuttaen, toisiaan vastaan taistellen ja jossain määrin toistensa olemusta myös muuttaen. Edellisen osa on ollut jatkuvaa ainakin ulkonaista perääntymistä, kirkollisten ja teologisten asemien muutosta kasvavan vastavoiman paineen edessä. Jälkimmäisen osa on taas ollut jatkuvaa kasvua, etenemistä ja asemien valtaamista joskaan ei ilman takaiskuja. Aluksi oli kysymys maallisen elämän eri alojen – valtion, talouden, tieteen – irtautumisesta ja itsenäistymisestä, myöhemmin tämän uuden näkemyksen itsensä muuttumisesta eräänlaiseksi uskoksi ja rituaaliksi.

Joka tapauksessa on ilmeistä että länsimainen uusi aika on maallistumisen, sekularisation aikaa, painopisteen siirtymistä tuopuoleisista tämänpuoleisiin, epäitsenäisestä auktoriteettiuskosta kriittiseen täysi-ikäisyyteen, jumalankeskeisyydestä ihmiskeskeisyyteen. Tämän päivän humanismi ei ole mikään uusi tai outo aate, se on länsimaisen kulttuurin nykyinen valtava voima.

Kristinusko kirkoissaan ja papistossaan tiedosti tämän uuden tulokkaan tietysti varsin varhain. Se leimasi sen epäuskoksi, ateismiksi, jumalanpilkkaksi ja vielä rumemmilla sanoilla. Mutta sen yritykset tukahduttaa elinvoimainen lapsosen kehtoonsa epäonnistuivat ja myöhemmin tämä oli yhä vaikeampaa. Noitaroviot roihusivat vielä valistuksen vuosisadallakin – protestantismia myöten – mutta enteilivät samalla mielettömyydellään kirkollisten yllättäjiensä ja suojelejoittensa lopun alkua.

Perinnäisen kristinuskon yli tuhatvuotinen perusnäkemys oli kohta kohdaltaan perusvastakkainen uuden valistushumanismin perusnäkemykselle. Kun kirkko ei väkivalloin saanut otetta vastustajastaan eikä rationaalisesti pystynyt sen oppeja kumoamaan, sen oli etsiydyttävä uuteen apologetiikkaan, taktiikkaan. Sen oli ensin pakko ottaa vakavasti mitä kirottu kerettiläiset ja ateistit esittivät. Sitten sen oli pakko jopa ryhtyä antamaan myöten näiden perusnäkemyksille, omaksua niistä aineksia nopeita ja tuskallisia metamorfooseja kokevaan teologiaan Viimeisinä vedenjakajina ja taistelukenttinä olivat darwinismi ja psykoanalyysi. Niin perinnäinen kristinuskaisuus astui 20. vuosisadalle asussa, jota yhä suurempi osa sen omiakaan kannattajia ei enää kokenut kristinuskoksi, tai päätyi ajattelemaan epätietoisena Buridanin aasin tavoin näiden kahtalaisten mahden ja niiden julistajien äänten ristiaallokossa.

Vain edellä hahmoteltu valistuksessa itsenäistynyt uusi henki ja ajattelu oikeuttavat puhumaan humanismista nykyisen hyvinvointivaltiomme – toisena, pian ainoana? – henkisenä perustana. Kristinusko on enää jatkuvasti vähenevän ihmiskunnan osan aito maailmankatsomus, elämän perusta. Näin sitäkin ilmeisemmin kun sille on puolessa vuosisadassa kohonnut idässä ainakin lukumääräisesti nyt jo ylivoimainen kilpailija: marxismi.

Karl Marxin konsipioima uusi henki ja ajattelu on mitä selvimmin valistushumanismiin liittyvää, joskin nykyisellään itsenäinen ihmiskunnan itäisen osan ideologia. Kaikissa niissä kohdissa joissa valistushumanismi on jyrkästi perinnäi-

sen kristinuskon vastapooli marxismi yhtyy humanismiin. Mutta humanismikin 'vesittyi' varsin pian ja 'törmäili' Pariisin barrikaadeilla ja taloudellisen liberalismin kapitalistisessa huumessa. Siksi sille nousi, eräänlaisena valistushumanismin katolisuutena, marxilaisuudessa protestanttinen puhdistusliike. Viime kädessä ja ipsis verbis marxismin protesti oli kuitenkin kohdistettu kristillis-porvarillista yhteiskuntaa vastaan, kristillisten länsimaitten sosiaalietiikan 'petosta' vastaan.

Painokkaimmin on lännessä Paul Tillich julistanut kristinuskon tulleen yhteiskunnallisesti uskottomaksi evankeliumilleen ja todennut proletariaatin marxilaisen nousun aidosti Jeesuksen hengessä tapahtuneeksi vastaliikkeeksi epäkristilliseen mammonismiin uinahtanutta länsimaisuutta vastaan. Marxilaisuus tosin vieraantui sekin kommunismina, bolševismina – historian sääntöä seuraten – alkuperäisestä moralismistaan ja sortui stalinismissa mitä epähumanistisimpaan antimarxismiin. Nykyisellään ollaan tässäkin suhteessa etsiytymässä alkuperäiseen Marxiin – kuten kristinuskon piirissä on aina etsiydytty alkuperäiseen Jeesukseen.

Ei ole ihme että toisen maailmansodan jälkeen syntyi myös se järjestäytynyt liike – **International Humanist and Ethical Union** – joka nimenomaan julistautui alkuperäisen valistushumanismin perilliseksi. Amsterdamissa 1952 pitämässään ensimmäisessä kansainvälisessä kongressissaan se totesi olevansa "vastapaino toisaalta uskonnoille, jotka väittävät perustuvansa ilmoitukseen, ja toisaalta totalitaarisille järjestelmille". Sen viime kesänä Pariisissa pitämä neljäs kongressi herrätti syystä laajaa huomiota oman järjestäytyneiden kannattajiensa piirin ulkopuolellakin.

Lähitulevaisuudessa maapallo jakuvasti 'supistuu' – väkiluvun kasvun, tekniikan, kommunikaation ym. kehityksen johdosta. Kansat, uskot, aatteet kohtaavat toisensa yhä läheisemmin, yhä väistämättömämmin. Puhtaasti taloudellisten ja poliittisten tekijöiden ohella tähän kohtaamiseen liittyy vaarallinen jännityksen lisätekijä uskomusten ja katsomusten moninaisuuden ja ristiriitaisuuden muodossa. Perinnäiset uskonnot eivät helpolla tingi opeistaan ja muodoistaan, eivät uudet kommunistiset sosiaaliuskonnotkaan. Tällaisina ne ovat maailmanrauhan ja kaikkien toivoman yhtenäisen ihmiskunnan vakava este ja uhka.

Vain sellainen katsomus joka on riittävän universaali, avara ja ihmisluontoon itseensä rationaalisesti perustuva voi muodostua katsomuksena tällaisen vaaran voittavaksi tai ainakin sitä vähentäväksi aatteeksi ja mahdiksi. Moderni kansainvälinen sekulaari humanismi ainakin näyttää olevan se jolla on tähän parhaat realistiset edellytykset.

On tietysti mahdollista ja todennäköistäkin että tulevaisuudessa eletään vielä kauan, kuitenkin, rinnakkain enemmän tai vähemmän rauhanomaisen rinnakkaiselon merkeissä – katsomuksellisellakin rintamalla. Tällöin on tietysti järkevämpää että valitaan tarjolla olevista vaihtoehdoista – ja/tai – toistensa kunnioittamisen ja yhteistyön eikä vastakkaisuuden, taistelun tie. Tämä merkitsee toisaalta keskittymistä oman näkemyksensä positiivisten tekijöiden toteuttamiseen ja toisaalta tähän liittyvää kilpailua eri aatesuuntien kesken tuottaa 'hyvää hedelmää' ihmisen, ihmiskunnan parhaaksi. Positiivisten tavoitteittensa puolesta aikamme johtavat aatesuunnat eivät 'tämänpuoleisella' tasolla poikkeakaan paljon toisistaan. Tällöin on vain eduksi että niiden välillä on tiettyä erilaisuutta ja jännitystä, kannustimena jalossa kilvassa positiivisiin tuloksiin.

LEHDISTÖ JA KESKUSTELU

Peltti Hemánus

Avoimen julkisen keskustelun välttämättömyys on viime vuosina moneen kertaan todettu ja todistettu. Tuntuu tarpeettomalta ryhtyä kertaamaan tuttuja argumentteja, ja jos joku Katsauksen lukija ei satu pitämään keskustelua välttämättömänä, tuskin saisin häntä käännytetyksi. Todistelut siis jääkööt.

Sen sijaan yritän pohtia kahta ongelmaa:

1. mahdollisimman avoimen keskustelun sallimista,
 2. keskustelun tasoa,
- kumpaaakin meikäläisessä sanoma- ja aikakauslehdistössä.

Osaksi nämä kaksi ongelmaa kietoutuu myös yhteen. Mitä avoimempi keskustelu sallitaan, sitä todennäköisempää on että harjoittelumahdollisuuksien runsauden mukana myös keskustelun taso kohoa. Ja toisaalta: mitä taitavammin osataan keskustella, sitä helpompi lienee saada palstatilaa – ainakin periaatteessa.

Osallistuin äskettäin Tampereen yliopiston juhlasalissa pidettyyn debattiin aiheesta *s u o m a l a i n e n k e s k u s t e l u*. Paneelissa saattoi karkeasti ottaen erottaa kaksi linjaa: tyytyväiset ja kritikoijat. Tyytyväiset eivät nähneet erityistä huolen aihetta suomalaisen keskustelun nykytilassa, mitä sallimiseen tulee. Kritikoijat näkivät siinä erityistä huolen aihetta. Tyytyväisiä olivat prof. Raino Vehmas ja Simo Juntunen, kritikoijia etenkin Margareta Starck, Risti Hannula ja Keijo Savolainen. Itse yritin tukea lähinnä kritikoijia.

Paneelin perusteella saattoi päätellä, että keskustelun sallimisen perusperiaate on lyönyt itsensä läpi, ehkä nimenomaan tällä vuosikymmenellä. Siksi kiinnostavampia kuin perusperiaate ovat poikkeukset, eivätkä poikkeukset suinkaan vahvista sääntöä vaan ne koettelevat sitä. Suomalainen yhteiskunta on ravistamassa yltään tabuja eikä kuitenkaan ole niitä ravistanut: lehdestä ja sen suunnasta riippuen maanpuolustus tai väestönsuojelu, ulkopolitiikka tai kirkko, seksi tai pornografia saattaa olla se aihepiiri josta juuri meidän lehdessämme ei sovi keskustella – jostakin muusta kyllä, olkaa hyvä.

Tyytyväisten tyytyväisyys perustui minusta Tampereella osaksi harhaisiin permissiivisiin. Ensiksi: ei riitä se että periaatteessa voi arvella minkä tahansa ei-järjettömän keskustelupuheenvuoron saavan Suomen tasavallassa painomusteen pyhityksen. Mitä vaatimattomammassa lehdessä repliikki ilmestyy, mitä vaikeampi suuren lukijakunnan on saada sitä lukeakseen, ja mitä tiiviimmin suurilevikkiset lehdet siitä vaikenavat, sitä huonommin tämä repliikki pääsee täyttämään yhteiskunnallisia funktioitaan.

Me toki tarvitsemme tässä maassa pieniä mielipidelehtiä, joissa keskustellaan niistäkin asioista mistä muualla ei keskustella, ja joiden avulla uudet, aluksi eksklusiiviset ja rohkeatkin ideat leviävät. Mielipiteenjohtajat levittävät mielipidelehtien sanomaa, mutta tämä tie ei suinkaan aina ole kätevin eikä se vapauta vastuusta niitä lehtiä, joilla on valta, voima ja vauraus. Jos vapaus on vastuuta, niin silloin suurimpien sanoma- ja aikakauslehtien vapaus vaurastua asettaa ne myös erityiseen vastuuseen keskustelun sallimisesta – juuri nämä suurimmat, koska ne myös keskustelun alalla voivat saada eniten aikaan. Niillä on tilaa, niillä on varaa, niiden ei tarvitse pelätä jokaista ilmoittajaa.

Suomalaisen sanoma- ja aikakauslehden varovaisuus lukijakunnan edessä saa toisinaan liioiteltuja muotoja. Muutama kirje ja puhelinsoitto, jokunen mielihiteenilmaus, nimenomaan kielteinen, saa helposti paisutetun painotuksen. Siksi erilaisten painostusryhmien mahdollisuudet painostaa ovat suuret ja esim. kirjeen-kirjoituskampanjat kannattavia organisoida. Itse en kuulu niihin, joiden mielestä lehden on tarkoituksenmukaista järjestää lukijoilleen mitä shokkeja tahansa, mutta väitän tietäväni että lukijoiden toiveet ja mieltymykset, pelot ja tabut eivät suinkaan ole pysyviä vaan niihin on mahdollista taidolla vaikuttaa.

Kavahdettava on se Tampereella vilahtanut mielipide, että lukija pikaisesti kyllästyy keskusteluihin ja keskustelujen taso välttämättä laskee niiden pitkityessä. Yhtä hyvin voi käydä päinvastoin: lukija innostuu keskustelusta, keskustelun taso kohoaa. Kansan Uutiset olisi tehnyt mielipidesuunnalleen ja koko suomalaiselle yhteiskunnalle karhunpalveluksen, jos se olisi noudattanut "3-4 repliikin sääntöä" eikä jatkanut meidän oloissamme poikkeuksellisen kauan keskustelua äärivasemmiston tavoitteista ja tilasta.

Lehtikeskustelumme nykytasoon ei ollut tyytyväinen yksikään Tampereen paneelin osanottaja, niin erilaisia mielipidesuuntia kuin he edustivatkin.

Itse esitin keskustelun tasosta eräitä ajatuksia, jotka saivat prof. Antti Eskolan ja eräät muut kuulijoiden puolella istuneet heti debatin jälkeen voimakkaasti protestoimaan. Olin ollut mm. eliittihenkinen. Mietittyäni nyt asiaa kaikessa rauhassa olen tullut siihen tulokseen, että ellen ollut suoraan väärässä, esitin mielihiteeni taitamattomasti.

Eittämättä tarvitaan kaikenkokoista lehtikeskustelua. Osanotto-oikeutta ei tule rajata niin ahtaasti, että mukaan kelpaisi vain jokin pieni valiojoukko. Lehtikeskustelun eräs funktio on antaa mahdollisimman luotettava kuva yhteiskunnassa vaikuttavista mielipidesuuntauksista. Jos vain jokin osapuoli on aktiivinen, silloin on vaarana joukkoharha: se että kuva mielipiteiden jakautumasta alkaa näyttää toiselta kuin se tosiasia on. Tästä lähtökohdasta käsin puolustin aikoinani mm. Sissiluutnantin-jupakan ns. 68 kulttuurihenkilön julkilausuman välttämättömyyttä kenraalien julkilausuman vastapainona.

Kuitenkin olen yhä sitä mieltä – tässä eliittihenkisyyden – että korvaamattomia keskustelijoita ovat ne, joiden tarjoama tiedollinen panos on suurin. Luulakseni juuri heillä on parhaat edellytykset vaikuttaa asioihin. Tietenkään en halua kieltää esim. yhdenkään pasifistin tai yhdenkään asuntopolitiikan uudistajan esiintymistä julkisilla foorumeilla, riippumatta siitä minkä tason argumentointiin he kykenevät. Silti luotan erityisesti sellaiseen pasifistiin, jolla on sano-kaamme everstiluutnantin tiedot strategian ja asetekniikan alalta, ja vastaavasti luotan asuntopolitiikan uudistajan, jolla on rakennusliikkeen konttoripäällikön tiedot rakentamisen ekonomiasta.

Ihmisenä olemiseen kuuluvat myös tunteet. Itse olen pitänyt periaatteenani harjoittaa kontrollia ja purkaa tunteet – mikä sinänsä on mielenterveydellisesti välttämätöntä – mieluiten yksityisesti tuomatta niitä julkisille foorumeille. Ehkä on niin, että myös tunteenpurkaukset antavat lehdistön keskustelupalstoille lisää väriä ja voimaa. Toisaalta tunteenpurkaukset vievät helposti aggressiivisuuteen ja sitä tietä estävät kommunikaation etenemisen. En kiellä olemassaolon oikeutta lehdistä, jotka palvelevat suuressa määrin juuri tunteiden purkaustienä. Mutta en jaksu innostua esim. Terän tapaisesta lehdestä, joka ajaa monia kannatettavia asioita mutta on enemmän emotionaalinen kuin informatiivinen.

Myös tunteenomaisuutta on eri muotoja. Keskustelija voi tuoda esiin emotionsa samalla kun hän tuntee jotkin faktat ja kunnioittaa niitä. Tällöin hän saattaa olla hyvinkin hedelmällinen. Toinen keskustelija taas voi olla valmis tekemään väkivaltaa faktoille silloin kun ne eivät sovi hänen tunteidensa varaan rakentuvaan kuvaan. Minun on mahdotonta ymmärtää sitä valtakunnan laatu-lehden pääkirjoituksen tekijää, joka koulunuudistusta käsitellessään turvautuu termeihin "lahjakkaat" ja "lahjattomat" lapset – sen jälkeen kun kaikki nykyaikainen tutkimus on osoittanut lahjakkuuden jakaantuvan moneen osatekijään ja lasten ja nuorten niin kuin aikuistenkin puolestaan noudattavan kunkin osatekijän suhteen

normaalijakautumaa, jonka mukaan keskitasoisia on aina eniten. Mainitsemani tyypiset pääkirjoitukset saavat minut joskus masennustilaan: tuntuu siltä kuin vuosikausien keskustelu olisi mennyt hukkaan eikä sen jatkamisessa olisi mitään mieltä.

Tampereen paneelissa Risto Hannula huomautti siitä, että meikäläinen lehdistö ei kovinkaan paljon harrasta aktiivista keskustelun rakentamista. Se ei kyllin usein menettele jonkin Dagens Nyheterin tavoin: lähetele kiintoisia artikkeleita vedosvaiheessa asiasta kiinnostuneille henkilöille jatkopuheenvuoroja pyytäen. Tämän käytännön vähyyden ainoa syy ei liene lehdistön haluttomuus, vaan myös se että hyviä repliikkejä on tälläkin menetelmällä vaikea saada. Olen alkanut kallistua sille kannalle, että meikäläinen lehdistökeskustelu ei kohentuakseen kaipaa yksin toimittajakunnan jatkuvaa kehittymistä vaan myös laajoja ja korkeatasoisia avustajakuntia. En tarkoita yksin säännöllisesti kirjoittavia kommentaatto-

UUSIA FYSIKAALISIA MIETTEITÄ

Matti Lempinen

Katsauksessa 5/1965 esittelin muutamia ajatuksia Georg Ungerin kirjasta 'Vom Bilden physikalischer Begriffe'. Tällä kertaa on tarkoituksenani edetä kirjaan hieman pitemmälle.

Fysiikan alalta ei julkaista juuri muuta kirjallisuutta kuin oppikirjoja ja tieteellisiä tutkimustuloksia. Tämä kirja on sikäli poikkeus alallaan, että siinä ei varsinaisesti pyritä esittelemään uusia asiatietoja, vaan kirjoittaja selvittelee eräitä fysikaalisia käsitteitä ja antaa uusia näköaloja ja uuden suhteen fysikaaliseen maailmaan.

Nykyinen fysiikka on hyvin teoreettista ja vaatii harrastajaltaan korkeamman matematiikan tuntemusta. Voidaan lisäksi väittää, että kokonaisnäkemys materiaalisesta maailmasta peittyy erikoisalojen detaljitietoihin. Koululaisille ja opiskelijoille opetetaan yksinkertaistettua abstraktista fysiikkaa, jolloin elämyksellinen ilmiömaailman jää vieraaksi. Tästä seuraa maailmankuvan epäasiallinen yksinkertaistuminen ja mekanisoituminen. Ungerin mielestä meidän tulisi fysiikkaan perehtyessämme elää ilmiöiden mukana eikä jäädä sivullisiksi. Vain silloin voimme muodostaa ilmiöön liittyvät todelliset käsitteet.

Yksinkertaisin mekaniikka, foronomia, tarkastelee kappaleiden liikkeitä ajassa ja avaruudessa, kun niihin ei mikään voima vaikuta. Statiikkakin voidaan lukea tähän kuuluvaksi. Kappaleiden liike on silloin suoraviivaista tai ne pyörivät jonkin tasapainoakselin ympäri. Kappaleen nopeus tiettyä hetkenä on peruskokemus, joka meillä tulee olla, ennenkuin voimme yhdistää sen ajan ja paikan käsitteeseen. Kreikkalainen paradoksi lentävästä nuolesta on mainio esimerkki

reita, joiden vaara on joka asian tuntijaksi vajoaminen ja rutinoituminen, vaan tarkoitan asiantuntija-avustajia joiden tekstin taso saattaa olla kääntäen verrannollisessa suhteessa heidän kirjoittamistiheyteensä.

Meikäläisessä yhteiskunnassa on mahdollisimman avoimen ja korkeatasoisen lehdistökeskustelun tarvetta luotu jo vuosien ajan. Tämän tarpeen luomisen täytyy tuottaa tuloksia. Kenties lehtien lukijakunnan odotukset ja vaatimukset poikkeavat suuresti nykyisistä silloin kun lukijakunta koostuu tämän hetken teini-ikäisistä nuorista. Tässä ikäluokassa, ei yksin teineissä vaan myös työläis- ja maalaisnuorisossa, on henkinen aktivoituminen kunnioitettavan pitkällä verrattuna aikaan, jolloin esim. 30-luvulla syntyneet olivat teini-ikässä.

Vai olenko liian optimistinen? Käykö tämän hetken teini-ikäisille niin, että hekin aikanaan sortuvat fakkiutumiseen ja kaavoittavat maailmankuvansa valmiiksi? Aikuistuvatko hekin, niin kuin vastenmielinen sanonta kuuluu?

siitä mitä tapahtuu, kun kiellämme nopeuden käsitteen. "Mikään kappale ei voi olla samalla hetkellä kahdessa paikassa, siksi lentävä nuolikaan ei liiku, sillä ensin se oli tässä paikassa ja silmänräpäystä myöhemmin se on tuossa. Joka hetki se on tietystä paikassa eikä milloinkaan kahdessa paikassa yhtä aikaa, joten se ei ole voinut liikkua". Tämän ymmärtämiseen ei riitäkään enää yksinkertaisin nopeuden määritelmä: nopeus on matka jaettuna ajalla, vaan tässä nopeus on matemaattisesti sanottuna matkan derivaatta ajan suhteen. Tämän raja-arvon olemassaolo koetaan siis fysikaalisesti. Tämä havaintomme perustuu euklidiseen geometriaan niin kuin kaikki muutkin arkiset kokemuksemme sijoittuvat aikaan ja euklidiseen avaruuteen. Nopeuskäsite voidaan matemaattisesti yleistää myös epäeuklidisiin avaruuksiin, mutta sen ymmärtäminen tuottaa silloin vaikeuksia. Euklidinen geometria muodostaa mekaniikalle tavallaan luonnollisen matemaattisen mallin. Siirtymää kuvataan janalla, ja nopeudella on samat ominaisuudet kuin vektorilla. Kun vektorikenttä integroituu ja differentoituu niin malli sisältää kaikki mekaaniset ilmiöt. Esimerkiksi nopeuksien yhteenlasku suunnikkasäännön avulla ei perustu aistihavaintoon vaan se on puhdas looginen välttämättömyys. Se voidaan todistaa geometrisesti eikä sitä tarvitse kokea luonnossa.

Tässä on huomautettava, että euklidinen geometria ei päde sellaisenaan materian alkeishiukkasten liikkeissä vaan se on vain ensimmäinen käyttökelpoinen approksimaatio.

Jäykän kappaleen käsite on äärimmäisen idealisoitu. Esimerkiksi mittanauhan tulisi olla määräpituinen, mutta jokainen nauha venyy vähästäkin jännityksestä tai mikään kappale ei ole täysin kova (minkälainen olisi sellaisten kappaleiden törmäys?) Jäykän kappaleen käsite on vain lähellä todellisuutta. Puhtaassa ajattelussa muodostettu käsite on tuotu kokemusmaailmaan; käsite ei ole syntynyt abstraktion kautta kokemuksesta, vaan se on puhtaan ajattelun luomus, joka liittyy kokemukseen. Käsitteenmuodostuksessa ei ole tarkoitus mennä liian tarkkoihin yksityiskohtiin, vaan siinä on löydettävä keskitie yksinkertaisuuden ja turhan tarkkuuden välillä. Myös luonnonfilosofisesti on olemassa keskitie naiivin objektivoinnin ja agnostisuuden välillä, jolle kaikki käsitteet ovat vain sinänsä tuntemattoman maailman maailman järjestelyelementtejä.

Tarkastellessaan voimia yleensä Unger huomauttaa, että käsitys voimista on

meillä syntynyt sen kokemuksen pohjalta, joka meillä on nostaessamme painoa tai voittaessamme jonkin vastuksen. Tosin geometrinen statiikka voidaan aksiomatisoida, mutta se ei vähennä sen peruskokemuksen arvoa, joka on jokaiselle tuttu. Tämä antropomorfinen voiman käsite pätee koko statiikan alueella ja pitkälle dynamiikkaan. Lihaspönnistuksemme ei kelpaa voimien mittaamiseen, vaan siihen käytetään voimien kahta päävaikutusta tasapainoittajana ja kiihtyvyyden aiheuttajana. Välttömästi kokemuksesta tiedämme, että kaksi yhtäsuurta vastakkaissuuntaista voimaa pitävät toisensa tasapainossa. Kun kappale on tarpeeksi kova, emme havaitse muodon muutosta ja pidämme kappaletta jäykkänä.

Ennen kuin yksinkertaisesta foronomiasta päästään varsinaiseen mekaniikkaan ja sen matemaattisiin lauseisiin täytyy meidän saada kokemuseräisiä lauseita. Eräs tärkeimmistä on em. lause voimien tasapainosta. Ennen kuin voimme ymmärtää fysikaalista lausetta meillä on oltava subjektiivinen yhtäsuuruuden ja tasapainon kriteeri. Tämä, niin kuin muutkin luonnonlait, on saatettu muotoon: jos tietyt edellytykset on täytetty, **niin** seuraa määrätty tapahtuma. Tällöin on välttämätöntä, että edellytyksinä ja seurauksina esitetyt asiat ovat aistein havaittavissa.

Goethe jakaa tapahtumat satunnaisiin ja välttämättömiin. Esimerkissämme kappaleen koko ja muoto ovat merkityksettömiä tasapainolle, mutta jokin materia ja tilavuus ovat välttämättömiä. Tietyn alan laajimmat välttämättömät ilmiöt ovat perusilmiöitä (Urphänomene). Ilman niiden läsnäoloa ei tarkasteltavaa asiaa ollenkaan tapahtuisi. Samoin kuin geometrinen aksiooma, perusilmiö on systeemin laajentamiselle välttämätön ja riittävä ehto. Erona on vain se, että geometriassa kokemusmaailmana on sisäinen havainto, mutta fysiikassa aistein havaittava reaalia maailma.

Kirjoittajan mielestä Galilein ja Newtonin liikeyhtälöiden abstraktisuus voidaan välttää etenemällä oikeassa järjestyksessä ja tarkastelemalla aluksi voimia. Mekaaninen voima, joka muovaa kappaletta ja jonka toinen kappale aiheuttaa, voidaan havaita välittömästi. Samoin magnettisten ja sähköisten vetovoimien suuruus havaitaan välittömästi jos kappale kitkan tai muun vastavoiman johdosta liikkuu tasaisella nopeudella. Tässä on tarkoitettu välittömästi havaittavalla tavalla tasapainossa olevia voimia. Jos nyt liikettä vastustava voima pienenee, kappale joutuu kiihtyvään liikkeeseen. Vaikuttava voima on ilmeisesti vielä jäljellä vaikka sitä ei välittömästi havaita ja aiheuttaa kiihtyvän liikkeen. Tämän jälkeen pidämme sekä välittömästi että välillisesti havaittavia voimia samoina.

Htaisuusvoiman ymmärtäminen tuottaa usein vaikeuksia, vaikka koemme sen nopeuden muutoksissa esim. autossa. Tarkoituksena ei ole pitää hitausvoimaa itsenäisenä vaikuttavana voimana. Ymmärrämme Newtonin aktio-reaktioperiaatteen paremmin staattisen esimerkin avulla: Kun sillalla on kappale, esim. auto, se painaa siltaa tietyllä voimalla. Mutta sillan on kannatettava autoa sen painon verran. Tämä nostovoima (reaktiovoima) on vastakkaissuuntainen painovoimaan (aktiovoimaan) nähden. Kun auto ajaa pois sillalta katoaa nostovoimakin samantien. Dynamiikassa meidän täytyy edellyttää vastavoiman olemassaoloa, vaikka emme havaitse sitä samoin kuin tasapainon vallitessa.

Hitausvoima, jonka koemme autossa, tai yleensä kappaleen aiheuttama hitausvoima johtuu massasta. Massan käsitteellä ei ole muuta sisältöä kuin että se aiheuttaa hitausvoiman. Eli massa on hidas.

Mekaniikan muut ilmiöt ja käsitteet voidaan johtaa loogisesti edellä mainituista peruskäsitteistä, jotka sisältyvät Newtonin kolmeen mekaniikan peruslakiin. Tällaisia johdettuja käsitteitä ovat mm. vääntömomentti, voimapari, liike-määrä ja impulssi, työ ja energia sekä mekaniikan minimiperiaate.

Ungerin mukaan on peruskäsitteiden muodostuksessa erikoista se, että ne perustuvat havaintoihin ja ilmaisevat siis jotain todellisuudesta. Tavallisestihan mekaniikkaa pidetään pitkälle aksiomatisoituna ja käsitteitä havaintojen järjestysperiaatteina. Kuitenkaan ei saa mekaniikassa kysyä **mitä** todella tapahtuu, vaan vastaus voidaan antaa vain kysymykseen **miten**. Todellisuus sisältyy itse käsitteeseen.

Yhdeksän vuotta sitten Vapauden Akateeminen Liitto hankki julkaisusarjaansa Matti Kuusen pamflettikirjoituksen "Missä viipyy kulttuuripoliittinen valtakunnansuunnittelu?" Kirjoittaja asetti taitavan demagogin tavoin lukijansa uhan eteen: "Viljelkäämme suomalaista sivistystä, jonka voima on Suomen ainoa pelastus." Kirjoituksesta huokui aito hätä omiin höyryihinsä tukehtuvan tai tyhjyyteensä käpertyvän kulttuurimme puolesta.

Pamfletti huomattiin, sitä luettiin, siitä haettiin pukinsorkkaa, sitä kiitettiin, asia todettiin polttavaksi ja se melkein unohdettiin.

Opiskelin silloin valtiotieteitä ja jouduin haeskelemaan kirjakaupoista tutkintovaatimuksiin kuuluvaa YK:n kirjallisuutta sen ainoan välittäjän, suuren kirjaliikkeen hyllyistä. Löysin hajanaisen kokoelman syrjäisestä sopesta, löysin pölyä ja aukon etsimästäni kohdasta. "Tilausaika kolmesta viikosta pariin kuukauteen." Onneksi huclehtivainen professori lainasi oman kappaleensa.

Viisi vuotta sitten maan henkiset isät kokoontuivat päättämään, että nyt ruvetaan kulttuurimielisiksi ja kansainvälisiksi. Pidettiin Kulttuurirahaston antoisat kulttuuripoliittiset neuvottelupäivät. Keskeisessä alustuksessaan valtakunnansuunnitteluneuvoston puheenjohtaja, tri Johannes Virolainen lainasi johtoajatuksen tapaan Matti Kuusen pamfletin lentävää katkelmaa: "Toistaiseksi Suomi on kaksi riviä petiittiä maailman kulttuurihistoriassa, kaksi yhdentekevää promillea ihmiskunnan väestötilastossa. Lähivuodet ratkaisevat, painummeko kääpiökansojen suureen ohimenneeseen enemmistöön tai onko meissä ainesta ateenalaisiksi."

Sitten puhuttiin heräämisestä, jonka pitäisi vihdoinkin tapahtua. Muistettiin kulttuurin vienti eli itsemme tyrkyttäminen ja keksittiin myös kulttuurin tuonti. Huomattiin, että siinä vasta asiantuntemusta ja taitoa tarvitaan. On osattava imeä tyrkytetystä olennainen, on osattava soveltaa tehokkaasti ja nopeasti kansainvälisen kulttuurin saavutuksia. On osattava osallistua.

Olin silloinkin valtiotieteiden opiskelija. Etsin silloinkin YK:n kirjallisuutta ihan kotiin ostettavaksi. Kirjaliikkeen muistin ennestään, sen suuren ja ainoan.

Hyllyille löysin jo kyselemättä. Kokoelma oli yhtä puutteellinen – oliko se sama? Aukkoon takerruin nytkin. Huolehtivainen professori oli kuitenkin tilanteen tasalla, tarpeelliset julkaisujen kappaleet oli osattu varata opiskelijain kirjastoon.

Suomessa on YK-tietouden levittämiseksi ruvettu järjestämään melko säännöllisesti yleisöjuhlia, joissa puhutaan maailmanjärjestön hyvistä periaatteista. Monen suomalaisen silmissä YK onkin suuri värikäs kokous, joka päättää silloin tällöin lähettää rauhanturvajoukkoja tai jonkun viisaan miehen tyynnyttämään keskenään taistelevia kansoja tai joka puuhailee kehitysmaiden ja pakolaisten auttamisen hyväksi. Varsin harvat suomalaiset ovat selvillä YK:n toiminnan monimuotoisuudesta ja siitä arvokkaasta tiedosta, mikä on jo tähän mennessä koottu järjestön laajan julkaisutoiminnan puitteissa.

YK:lla on käytettävissään pätevää, asiastaan innostunutta väkeä. Se pystyy kokoamaan mahdollisimman laajan ja muokkaamaan mahdollisimman puolueettoman aineiston monen, maailman eri maita askarruttavan pulman valottamiseksi. YK julkaisee jo useita säännöllisesti ilmestyviä sarjoja, esimerkiksi talous- ja sosiaalipoliittikan, terveydenhoidon, tekniikan sekä tieteen ja opetuksen alalta. Niin ikään ilmestyy jatkuvasti erityisselvityksiä järjestön piirissä käsitellyistä kysymyksistä. Kansainvälistä taustaa vasten, katsomalla miten jotakin ongelmaa on yleensä lähestytty, oman pulman ratkaiseminen voi käydä helpommaksi kuin hajatietoihin nojaten tai yksin haparoiden.

Suomessa näyttää YK:n julkaisuja talletetun monissa virastoissa ja laitoksissa hyllyihin viisaiden miesten selkien taakse. Kuinka paljon he tuntevat hyllyjensä sisältöä? Mitä toimenpiteitä he voivat ajaa päätökseen YK:n hengessä tai osaksikin sen julkaisuihin perustuvien näkökantojen varassa? Mitä tietää kansa, jonka tukeen ratkaisut on perustettava?

Kansan tietää asioista järkyttävän vähän. Yleisölle tarkoitetuissa kirjastoissamme ei ole aina edes alkeellisimpia YK:ta esitteleviä teoksia puhumattakaan suomen kielellä painetuista tuoreista selvityksistä maailmanjärjestön piirissä muovautuvista ajatuksista. Sanomalehdet kirjoittavat, mutta se on tapahtunut viime aikoihin saakka melkein kokonaan yleisten uutistoimistojen kautta saadun aineiston varassa. Vasta tänä vuonna Suomen YK-liitto on päässyt toimittamaan säännöllisesti lehdistölle tarkoitettua tiedotusaineistoa, senkin suurelta osalta suorana käännöksenä YK:n tiedotustoimiston lähettämistä kirjoituksista.

YK:n toiminnan alkuvuosina yleistä mielipidettä ohjattiin Suomessa suhtautumaan varautuvasti maailmanjärjestöön. Kenties se oli ulkopoliittinen välttämättömyys, mutta epäviisasta ajatellen tarvetta vapautua sisäänlämpiävistä yhteiskuntapoliittisista ajattelutottumuksista. Jos me olisimme oppineet suhtautumaan kansainväliseen vuorovaikutukseen esimerkiksi Ruotsin tavoin, meidän kulttuurimme – edelleen suomalaisena kulttuurina – olisi varmasti joissakin suhteissa nykyistä elinvoimaisempaa. Jos me olisimme olleet enemmän alttiina YK:n levittämille talouspoliittisille opeille, me olisimme todennäköisesti säästyneet muutamasta taloudellisesta umpikujasta, joita on ahkeraan harhailtu 50- ja 60-luvuilla.

Kun Suomi vihdoinkin katsottiin kypsäksi liittymään YK:hon vuonna 1955, olisi seuranneina kymmenenä vuotena pitänyt saada kansa valveutuneemmaksi. Meillä on ollut liian helppo vaieta esimerkiksi valtion asioissa sellaisesta, mikä YK:n julkaisuista ilmenevien seikkojen valossa olisi ollut viisasta ja mahdollista tehdä yhteiseksi hyväksi. Onneksi nuorisoo on viime aikoina vaistonnut, että kansainvälisiä vaikutteita on sulatettava entistä voimaperäisemmin. Nuorisolla on ollut vanhempiin verrattuna paljon enemmän kansainvälisiä kontakteja ja se on myös huutanut äänekkäästi julki protestiajatuksiaan. Mutta ovatko ne perustuneet yksipuolisesti välittyneisiin iskulauseisiin vai omakohtaisiin näkemyksiin maailman tilasta? Olisi suuri vääryys juuri nuorisoa kohtaan, ellei Suomessakin alettaisi levittää nykyistä enemmän YK:n kirjallisuutta.

Pistäydyin taas hiljattain kirjakaupassa, siinä tutussa suuressa. Etsin YK:n kirjallisuutta. Hylly entinen. Valikoima suunnittelematon. Pölyä. Loppujen lopuksi olinkin käymässä vain tarkistaakseni tilanteen taas kerran. Totesin, että suomalainen kulttuurivallankumous ei ollut ainakaan sieltä katsoen vielä alkanut.

"Ihailtavan selkeä" — THE TIMES

P.H. VIGOR

MARXISMI

Marx ja Lenin eivät esittäneet ajatuksiaan yhtenäisen oppirakennelman muodossa. He julkaisivat kirjoja, lentolehtisiä ja lehtiartikkeleita esittäen niissä käsityksiään joskus jopa ristiriitaisilta vaikuttavin sanakääntein. P. H. Vigor, englantilainen tutkija ja opettaja, on neljän-toista vuoden työn tuloksena julkaisemassaan teoksessa selvittänyt marxismin tärkeimpien teoreetikoiden — Marxin, Leninin, Stalinin ja Hrustsevin — ajatuksia puolueettomasti ja ymmärrettävästi. Lisäksi hän on omistanut luvut jugoslavalaiselle ja kiinalaiselle marxismin tulkinnalle. Viimeisessä osastossa tarkastellaan, miten nämä ajatukset ovat vaikuttaneet Neuvostoliiton käytännön politiikkaan.

— 9,50 / 16,80 mk.

Ihminen ja maailma-sarja. Aikaisemmin ilmestynyt mm. Leszek Kolakowski, Ihminen ilman vaihtoehtoa.

KIRJA YHTYMÄ

FILOSOFIAN NYKYTILANTEESTA

Seuraavat ajatukset ja huomiot ovat pelkästään luonnosmaisia, ja luultavaa on, että aikamme filosofian tilanne voidaan tähytyspaikan mukaan hahmottaa myös jollakin toisella tavalla.

Aikamme filosofian tilanne on jännittävä, sanan täydessä mielessä. Filosofisessa keskustelussa voidaan havaita eräitä perusvastakohtia, joilla on pitkälle menevät historialliset juuret. Kehitys näyttää kulkevan vastakohtien kautta. Synteesin syntyminen vastakohtaisten käsitysten välillä näyttää epävarmalta. Ennenmin valkuttaa siltä, kuin samat perusvastakohdat heräisivät yhä uudelleen ja uusissa muodoissa henkiin. Juuri siksi olisi historiallisen taustan ymmärtäminen nykyfilosofian metsässä suunnistavalle välttämätöntä. Sellaista taustaa on tässä kirjoituksessa mahdollonta edes hahmottaa; on vain viitattava eräisiin nimiin.

Lyhyesti ja alustavasti voidaan sanoa, että perusvastakohtia ilmenee suhtautumisessa kahteen kysymykseen tai kysymysryhmään: (1) kysymykseen käsitteiden (ja kielen) suhteesta todellisuuteen ja (2) kysymykseen inhimillisen toiminnan tieteellisestä selityksestä, mikä on tällä hetkellä ennen muuta kysymys kausaalisesta ja finaalisesta selityksestä ja vastaavasti kahdesta inhimillisen toiminnan käsitteestä.

Käsityskantojen jakautuminen tapahtuu ainakin näissä kahdessa ulottuvuudessa, jotka läheisesti liittyvät toisiinsa. Edellinen ulottuvuus on luonteeltaan tieto-opillinen, jälkimmäistä voi ehkä sanoa 'toimintaopilliseksi'.

Yleinen huomio: viime vuosikymmenien filosofisen kehityksen merkillinen taustahahmo on ollut Ludwig Wittgenstein, jonka ajattelu on ruokkinut – kuten tulemmekin näkemään – vastakkaisia käsityksiä kummassakin perustavassa kysymyksessä.

Mitä vastakkaisia käsityksiä esiintyy kysymyksessä käsitteiden (ja kielen) suhteesta todellisuuteen? Toisen vastauksen äärimuotoa edustaa 1950-luvun loppupuolella kukoistuksensa saavuttanut ns. oxfordilainen filosofia. Sen – tai eräiden sen edustajien – mukaan voidaan suhteellisen helposti ja yksinkertaisesti tehdä ero toisaalta kielen (ja käsitteiden), toisaalta todellisuuden (ulkomaailman, tosiasioiden) välillä. Ja filosofian tehtävä on lähinnä kielenkäytön hämäryyksien kirkastaminen, arkikielen sisältämien harhojen ja sekaannusten selvittäminen, jotta kielestä tulisi hyvä väline tieteiden käyttöön. Esimerkki sellaisesta työstä on T. D. Weldonin 'The Vocabulary of Politics' (1955) ja A. G. N. Flewn julkaisema esseekokoelma 'Logic and Language' (1955). Heikoimmillaan tämä työ on sanoilla näpertelyä, parhaimmillaan ihmisen tietoiseksi tekemistä kielessä piilevistä salakuopista.

Voidaan sanoa, että tämän suunnan eräs inspiraatiolähde – mitä tulee käsitykseen kielen ja tosiasiamailman suhteesta – oli Wittgensteinin varhaisteos 'Tractatus logico-philosophicus' (1922). Kaukaisempana taustana voidaan mainita esimerkiksi John Locke, joka esipuheessa 'Tutkimukseen inhimillisestä ymmärryksestä' lausui: "...aikakautena, joka tuottaa sellaisia mestareita kuin suuri Huygenius ja verraton herra Newton..., on riittävän kunniakasta toimia aputyöläisenä puhdistamassa hiukan kenttää ja poistamassa roskia tiedon tieltä." Hieman ilkeämielisesti onkin tätä suuntaa nimitetty aputyöläis-käsitykseksi filosofiasta.

Vuonna 1953 oli ilmestynyt Wittgensteinin suuri jälkeenjäänyt teos 'Philosophische Untersuchungen', ja muutaman vuoden kuluttua alkoi sen vaikutus tuntua. Tässä teoksessa Wittgensteinin on luopunut aikaisemmasta käsityksestään kielen ja todellisuuden suhteesta ja tullut tulokseen: kieleemme (ja käsitteemme) ja todellisuus ovat erottamattomasti kietou-

tuneet toisiinsa. Tätä oivallusta, joka ensi kuulemalta saattaa tuntua hämentävältä, olen yrittänyt valaista kirjoituksessa 'Maailman ymmärtämisestä' (Katsaus 3/1966). Se muuttaa koko todellisuuden käsitteen problemaattiseksi. Lyhyesti se voidaan ilmaista sanomalla, että maailma on meille, mitä käsitteemme siitä ovat.

Tämän oivalluksen pohjalta alkoi 1950-luvun lopulla ilmaantua näyttämölle uutta filosofiaa, joka enemmän tai vähemmän jyrkästi asettui oppositioon aikaisempaa Oxfordin filosofiaa vastaan. Ehkä ensimmäisinä G. E. M. Anscomben tutkimus 'Intention' (1957) ja Peter Winchin 'The Idea of a Social Science' (1958). Jälkimmäiseen sisältyy erittäin kiintoisa filosofinen johdanto, joka selvästi asettaa uuden myöhäis-wittgensteinilaisen todellisuuden käsitteen. Wittgensteinin myöhäisteoksesta on todella muodostumassa suuri vedenjakaja; se on herättänyt myös intohimoisen vastustavia kannanottoja.

Se mistä uuden aallon edustajat eivät näytä olevan tietoisia, on heidän ajattelunsa kaukaisempi historiallinen tausta. Esimerkiksi Winchin ajatus, että maailma on meille mitä käsitteemme siitä ovat, on aidosti hegeliläinen teesi. On muitakin merkkejä siitä, että paljon parjattu Hegel, ehkä ennen muuta hänen tieto-oppinsa, on jälleen tulossa ajankohtaiseksi. Ja Anscomben ajatusten takana voi aavistaa Tuomas Akvinolaisen (Anscombe on katolinen) ja Aristoteleen. Ilmeisesti se suuri ajattelun linja, jota laajassa merkityksessä voi sanoa aristoteliseksi, on jälleen työntämässä uusia versoja. Sen eräs keskeinen teema on juuri näkemys käsitteistämme (tai ajattelumme) ja todellisuuden toisiinsa-kietoutumisesta. Tähän linjaan kuuluu myös Rudolf Steinerin tietopillinen pääteos 'Wahrheit und Wissenschaft' (1892).

Tässä yhteydessä kannattaa mainita se voimakas mielenkiinto, joka viime vuosina on virinnyt Aristoteleen filosofiaa kohtaan (Suomessa esimerkiksi Jaakko Hintikan Aristoteles-aiheiset tutkielmat). Näyttää siltä, että olemme alkaneet uusilta puolilta ymmärtää Aristoteleen filosofiaa, kenties

päässeet entistä syvemmälle yleensä kreikkalaiseen käsitemaailmaan. Voidaan kysyä, onko tämä merkki siitä, että olemme ottamassa etäisyyttä eräistä omista tähänastisesta ajatus-tavoistamme. Historiallisen mielenkiinnon muutokset heijastavat yleensä muutoksia vallitsevassa ajatus-maailmassa.

Toinen mainitsemani ulottuvuus, jossa nykyajan filosofiassa esiintyy vastakkaisia käsityksiä, on vaikeammin määriteltävissä. Jos edellisessä vastakkaisuudessa oli eräältä puolelta kysymys käsitteiden (ja kielen) yleisestä luonteesta ja suhteesta todellisuuteen, on tässä ehkä ennen muuta kysymys käsitteenmuodostuksen tavoista ja menetelmistä. Erilaisia asenteita esiintyy mm. ilmiöihin, joista iskusananomaisesti voi käyttää seuraavia nimityksiä: looginen atomismi, kausaalinen ja finaalin selitys, kausalistinen ja finalistinen inhimillisen toiminnan käsite. Näihin ilmiöihin liittyy läheisesti vielä muita – mm. matemaattisen käsitteenmuodostuksen menetelmät – joita en tässä käsittele. Keskustelun polttopisteessä on inhimillisen toiminnan käsite: millä käsitteenmuodostuksen tavoilla voimme ymmärtää ja hallita inhimillisen toiminnan todellisuutta.

Lähtökohdaksi voidaan ottaa Wittgensteinin varhaisteoksessaan edustama looginen atomismi. Tämä merkitsee olettamusta, että todellisuus jakautuu erikseen tunnistettaviin ja kielessä ilmaistaviin 'tosiasioihin'. Tälle olettamukselle olennaisesti perustuu viime vuosisatoina luonnontieteissä käytetty kausaalinen selitys. Kausaalisisessa selityksessä jokin erikseen kuvattu tosiasia tai asiantila ilmoitetaan 'syyksi' ja toinen myös erikseen kuvattu tosiasia tai asiantila 'seuraukseksi'.

Voidaan sanoa, että Wittgenstein tämän olettamuksen pohjalta varhaisteoksessaan kehitti tietyn luonnontieteiden filosofian. Mutta myöhäisteoksessaan hän on ilmeisesti luopunut tästä olettamuksesta. Ja hänen oppilaansa Charles Taylor on tutkimuksessaan 'Explanation of Behaviour' (1964) osoittanut niitä vaikeuksia, joita koituu sen soveltamisesta elol-

listen olentojen käyttäytymisen selittämiseen.

Mutta vastarintaa ei ole noussut ai-noastaan loogisen atomismin vaan myös siihen liittyvän kausaalisen selityksen herruutta vastaan. Samaan aikaan kun kausaalinen selittäminen on voimakkaasti edennyt elollista luontoa ja ihmistä tutkiviin tieteisiin, on viime vuosina noussut esiin uudella voimalla finaalisien selityksen idea. Jälkimmäinen tarkoittaa tapahtuman tai asiantilan, ennen muuta inhimillisen toiminnan, selittämistä tarkoituksen tai päämäärän käsitteen avulla. Tässäkin ovat suuret taustalahmot Hegel, Akvinolainen ja Aristoteles.

Wittgenstein oli myöhäisteoksessaan esittänyt muutaman huomion tarkoituksellisesta toiminnasta. 1957 ilmestyi edellä mainittu Anscomben tutkimus 'Intention', jossa hän selvittää tarkoituksen osuutta inhimillisessä toiminnassa. Ja tälle aiheelle on miltei kokonaan omistettu Taylorin edellä mainittu tutkimus. Voidaan maini-

ta myös Meldenin ja d'Arcyn tutkimukset. Suomessa on finaalisien selityksen luonnetta valaissut G. H. von Wright kirjoituksessaan 'Käyttäytymisen selittämisestä' (Psykologia 1/1966).

Tällä keskustelulla inhimillisestä toiminnasta ja sen selittämisestä on suurempi kantavuus kuin ensi näkemähä voi tuntua. Jos inhimillinen käyttäytyminen voidaan kuvata pelkäksi liiketapahtumaksi, jonka selittäminen tapahtuu olennaisesti samalaisin (kausalistisin) ajatustavoin kuin elttomien kappalten liikkeiden selittäminen, romahtaa pohja kaikelta puheelta vapaudesta, valinnasta ja vastuusta. Voi sanoa, että silloin romahtaa käsitteellinen pohja koko elämänmuodoltamme.

Käsitteemme ja elämänmuotomme ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Perimmäisten käsitteidemme ja niitä selvittävän filosofian kehitys tulee heijastumaan koko elämäntavassamme.

Reijo Wilenius

MINKÄ KÄYTTÖÖN KELPOINEN?

'Valkoisen miehen' kulttuuria sävyttää ja säätelee teknillisen edistytksen ja aineellisen elintaso-kilpailun ohessa kaksi yhteiskunnan ylärakenteeseen luettavaa ja lukeutuvaa 'pop-pamieskuntaa': valkotakkiset poppamiehet, lääkärit ja mustatakkiset pop-pamiehet, papit. Kulttuurimme eräs tunnus – kun sitä verrataan luonnon-kansojen kulttuureihin – on juuri

spesialisoituminen, tiedon jatkuvan laajenemisen vuoksi. Niinpä luonnon-kansojen yhdistetystä 'lääke- ja pop-pamiesnoidasta' onkin juonnuttu rationaalisen työnjaon periaatetta noudattamalla spesialisteihin, lääkäreihin ja pappiin. Lääkärien spesiaalia on ihmisen fysiikan käyttökelpoisena pitäminen ja pappi puolestaan 'sielunhoitajana' pyrkii ihmisen psyyken käyttökelpoisuuden takaamiseen.

Minkä käyttöön kelpoisia sitten näiden ihmisen kahden olemuspuolen tulisi olla? Kysymyksen tajuamisen vaikeus, sen länsimainen ratkaisemattomuus ja erilaiset vaelevastaukset antavat juuri aiheen kutsua leikillisesti

lääkäreitä valkotakkisiksi ja pappeja mustatakkisiksi poppamiehiksi. Varsinkin kun he hoitomenetelmissään usein 'poppailevat' uskonvarmuuksiin nojautuen, joista puuttuu selkeä vastaus edellä esitettyyn kysymykseen. Jos ja kun vastaus on oivallettu, ja henkilö on muuttanut hoitomenetelmään oivalluksensa mukaiseksi, hän on joutunut virallisesti 'oikeaoppisten' ammattikuntien ulkopuolelle. Häntä ei enää ole tunnustettu lääkäriksi tai papiksi.

Mutta tarkastelkaamme nyt, mitä ovat nuo va'evastaukset kysymykseen "minkä käyttöön kelpoisia..." Ja minkälaisia sisällöltään ne uskonvarmuudet, joiden vuoksi 'poppaillaan'.

Tietysti on syytä heti sivuuttaa sellainen epäkypsä – mutta erittäin yleinen – käsitys, ettei lääkäri tai pappi edes tahdokaan tietää vastausta, vaan toimii vain, koska yleisö siitä maksaa. Kypsäksi voimme todeta jo asenteen, että edes yritetään, tuloksesta riippumatta perustella syitä 'taikatempuiluun'.

Useimmiten lääkäri hoitaa potilastaan, jotta hänen fysiikkansa toimisi moitteettomasti ja tehokkaasti sellaisen yhteiskunnallisen velvollisuuden kuin ansiotyön ja tuotantokyvyn tarpeita tyydyttävästi. Tässä mielessä potilaan fysiikan lääkärin toiminnan tuloksena tulee olla yhteiskunnan ja sen ta'oudellisten tarpeiden käyttöön kelpoinen. Mutta samalla lääkäri tietysti pyrkii myös siihen, että potilas olisi fyysisen terveytensä vuoksi tyytyväinen myös psyykkisesti. Tämä tyytyväisyyden elämys koskettaa potilaan sekä äly- että tunnepuolta, etupäässä kuitenkin tunnepuolta. Tältä kannalta lääkäri hoitaa potilaansa fysiikkaa kelpoiseksi myös hänen psyykkensä käyttöön. Nämä edellä esitetyt motiivit lääkärin toimintaan ovat juuri niitä uskonvarmuuksia, joihin nojautuen lääkäri ottaa suuriakin riskejä potilaansa fyysisen elämän ja kuoleman suhteen. Ja samalla nämä motiivit sulkevat pois kaikki muut näille ristiriitaiset tai vastakkaiset perusteet ehkä toisenlaiseen toimintaan potilasta kohtaan. Harvoja poikkeuksia lukuunottamatta lääkärit eivät tunne ollenkaan potilaansa psykofyysisen

olemuksen lisäksi hänen henkistä eli pneumaista olemustaan eivätkä näin ollen ota sitä hoidossaan huomioon. Kun fysiikan ja psyyken tuntemuskin on välttämättä puutteellinen jos pneumaisten ihmisen 'itse', joka on kuitenkin vaikuttavin komponentti, on tuntematon, on hoitokin usein hämäävä hapuilua ja ihmisen kokonaisuutta haittaavaa tilapäisratkaisujen tekoa. Vilpittömästä hyvästä tarkoituksesta huolimatta lääkärin toiminta on silloin hänen uskonvarmuuksiinsa ja ainakin osittaiseen tietämättömyyteen perustuvaa arvailua, yrittelyä ja lääkkeillä (varsin kyseenalaisillaakin) 'taikomista'.

Pappi 'sielunhoitajana' pyrkii valamaan kanssaihmiisiinsä turvallisuudentunnetta niiden mielenliikkeitten myllerryksessä, jotka johtuvat yhteiskunnassa ja ihmisten keskeisissä suhteissa koetuista epäoikeudenmukaisuuksista, ongelmissa, jotka koskevat ei-fyysistä aluetta, kuten kuoleman jälkeisyyttä, sekä vielä ihmisenä olemisen epämääräisyydessä tai tietämättömyydessä muun luonnon keskellä. Tätä turvallisuudentunnetta pappi loihtii kehottamalla uskomaan ja luottamaan nimeämäänsä jumalaan, joka on ihmisen ja maailman luoja ja joka käskää ihmistä käyttäytymään määrättyjen muotojen mukaan. Täten pappi pyrkii tekemään seurakuntalaisiaan psyykeltään uskonnon ja siihen sisältyvän nimetyn jumalan käyttöön kelpoisiksi. Mutta varsinkin tiukemmin määrämuotoisissa uskonnoissa, kuten esim. kaikissa kristillisissä kirkkoissa, eräs määrämuoto on yhteiskunnan hyväksyminen ja tukeminen ensisijaisena, ennen yksilöä. Yksilöä kehoitetaan alistumaan ja sopeutumaan yhteiskunnan normeihin, vaikka vastoin omaakin vakaumustaan. Tällöin vältetään ristiriitoja ja ongelmia, mutta niitä ei ratkaista. Ja ne psyykkiset tyytymättömyyskokemukset, joita alistumisesta huolimatta ei vältetä, pappi lohduttaa vakuuttamalla jumalan niin tahtovan.

Tässä mielessä pappi pyrkii hoitamaan ihmisten 'sieluja' kelpoisiksi yhteiskunnan ja sitä tietä ihmisen fysiikan käyttöön. Pappikaan ei tavallisesti tunne ihmisen pneumaista ole-

musta, eikä osaa siten valaista sitä ratkaisevaa syy-vaikutussuhdetta, josta psykofyysiset ongelmat juontuvat, vaan taiteilee uskonnollisilla rituaaleilla, sanoilla ja käsitteillä. Papillakin tämä toiminta perustuu vilpittömään uskonvarmuuteen ja tietämättömyyteen, se on siten hyvää tarkoittava, mutta samalla tehokkaasti ihmisten ajatuksen- ja kehityksenvapautta kahlehtivaa.

Sellaisia ovat suurin piirtein ne lääkärin ja pappien toimintaan vaikuttavat perusteet, uskonvarmuudet, joita ryhdyimme tarkastelemaan vastauksina kysymykseen, minkä käyttöön kelpoisiksi he hoitavat aikamme ja kulttuurimme ihmistä.

Filosofinen asenne, varsinkin intialisperäinen, selventää vastauksen kysymykseen, minkä käyttöön kelpoisen psykofyysisen ihmisen tulisi olla. Tämän asenteen kehittämä vastaus on: ihmisen pneumaisen, henkisen itsen, joka on yhtä ja sopusoinnussa kaiken olemisen kanssa. Tämän tuntien ja tiedostaen kaikki menettelytavat muodostuvat aivan muuksi kuin 'lääke- ja poppamiesten' taikatempuiluksi.

Mutta kehitys etenee nykyisenkin vaiheen kautta ja maailma on joka tapauksessa aina paras ja pahin mahdollinen.

Veikko Leväaho

KATSAUS KYMMENEN VUOTTA

TILAA
KATSAUS
1967
